

Neznámá svědectví o činnosti Jana Šrámka v době okupace a druhé světové války¹

MICHAL PEHR

ABSTRACT: Unknown testimonies regarding the activities of Jan Šrámek during the occupation and the Second World War

The submitted study is devoted to the activities of Jan Šrámek during the occupation and during the Second World War. This period of his life is unusually observed chiefly by means of various types of ego-documents, such as the correspondence, memoirs and memories of his contemporaries; some of these sources are still unknown and many of them are in the private hands of the descendants of the actors of events themselves. The circumstances of Šrámek's activities in Paris, his dramatic journey to Great Britain and subsequently his activities as chairman of the government in exile in London are described. These sources show J. Šrámek as a distinctive, respected and indispensable political figure, with his own effective style of work.

KEY WORDS: History – Interwar Czechoslovakia – Jan Šrámek

CONTACTS: PhDr. Michal Pehr, Ph.D., Masarykův ústav a archiv Akademie věd ČR, v. v. i., Gabčíkova 2362/10, 182 00 Praha 8; e-mail: michal.pehr@post.cz

„Beneš, Šrámek, Masaryk – to nejsou jen jména československých státníků dneška – oni reprezentují celou moderní historii země.“

Úryvek z propagandistického spisku vydaného v Británii o exilové vládě

„Opouštěje tuto pohostinnou zemi, jež se stala drahou našim srdcím nejen pro jejího bojovného ducha a velkolepá vítězství, ale též pro pomoc a dlouhé útočiště, poskytnuté nám, vojákům i civilistům, rád bych Vaši Excelenci vyslovil jménem československé vlády ještě jednou nejsrdčejší dík. Budeme Vás mít vždy v paměti jako velkého vůdce velkého národa.“

Jan Šrámek britskému premiérovi Winstonu Churchillovi v březnu 1945

Snad každá práce mapující činnost našeho zahraničního (londýnského) exilu² obsahuje v sobě zmínku o Janu Šrámkovi, který se stal takřkajíc druhým mužem československého londýnského exilu po Edvardu Benešovi. Většina těchto prací se vyjadřuje k jeho politic-

1 Tato studie vznikla v rámci výzkumu v projektu GA ČR, č. 18-02760S, Inscenování politického exilu. Českoslovenští politici v Londýně za druhé světové války.

2 Z literatury k našemu zahraničnímu (londýnskému) exilu blíže viz např. Jan KUKLÍK, *Londýnský exil a obnova československého státu 1938–1948: právní a politické aspekty obnovy Československa z hlediska prozatímního státního zřízení ČSR v emigraci*, Praha 1998; Detlef BRANDES, *Exil v Londýně 1939–1943: Velká Británie a její spojenci Československo, Polsko a Jugoslávie mezi Mnichovem a Teheránem*, Praha 2003; Vít SMETANA, *Exile in London: the experience of Czechoslovakia and the other occupied nations 1939–1945*, Praha 2017.

ké činnosti. Ponejvíce konstatují buďto v pozitivním slova smyslu jeho věrnost a loajalitu vůči Edvardu Benešovi, anebo v negativním slova smyslu zdůrazňují jeho nečinnost – či stáří a s ním spojené určité negativní povahové vlastnosti. Někteří účastníci odboje se následně v tomto duchu vyjadřovali o něm jako o nemožném a tvrdohlavém staříkovi.³ Sociálně demokratický politik a představitel londýnského exilu Rudolf Bechyně o něm v soukromí mluvil jako o nevázném a neřestném starci.⁴ Stranou pak plně ponechávám protektorátní propagandu, která se o Šrámkovi vyjadřovala velmi negativně jako o „*starém politickém šprýmaři*“, katolickém zaprodanci, příteli židů či o „*krvavém monsignorovi*“.⁵

Německý sudetský sociálně demokratický právník a publicista spolupracující s londýnskou exilovou vládou Johann Wolfgang Brügel⁶ se například o Šrámkovi vyjadřoval v tom smyslu, že to byl mistr v nevyřizování, v kompromisech, ale pro velkou politiku nebyl. „*Ten monsignore Šrámek byl velmi chytrý člověk, mazaný, ale v emigraci úplně selhal, byl úplná nula. Ovšem Beneš chtěl úplnou nulu jako ministerského předsedu, aby jeho sláva (nebyla zastíněna).*“⁷ V podobném duchu si poznamenal prezidentův tajemník Eduard Táborský v červenci 1944 do svého deníku, že jeho jmenování bylo nutností a jediným východiskem, protože „*nikdo jiný by to tak neškodně nevedl. Takový Bechyně byl nadělal spoustu hloupostí.*“⁸

A v případě Edvarda Beneše je pak známý výrok z prosince 1943, kdy prohlásil o Šrámkovi, „*že jej učinil ministerským předsedou s úmyslem působit na Angličany a západní svět... Já jsem pro ně rudé sukno. A tak jsem posunul do popředí Šrámka jako černé sukno... Šrámek jest prý k Benešovi plně loyální. Jest však málo pracovitý a příliš stár a Beneš musí za něho mnoho dělat.*“⁹ V té souvislosti je třeba také připomenout jiný Benešův výrok o Šrámkovi, že se k němu často utíká schovat pod deštník atd.¹⁰

V dochovaných archivních materiálech ovšem můžeme nalézt i pozitivní výroky zdůrazňujícího jeho vlastenectví, dlouholetou politickou praxi a umění politického konsenzu. Jeho jmenování bylo v rámci budování exilového státního zřízení vnímáno jako vyjádření

3 Srov. například s poznámkami, které na jeho adresu uvedl ve svých denících Jan Opočenský, který používal označení „*stařík*“ a ve svých záznamech poukazoval na Šrámkův nemožný styl vyřizování věcí. Současně citoval i údajný výrok Edvarda Beneše, který měl o něm prohlásit: „*Šrámek je starý a tvrdohlavý, ale je to poslední funkce v životě.*“ Blíže viz Jana ČECHUROVÁ – Jan KUKLÍK – Jaroslav ČECHURA – Jan NĚMEČEK (eds.), *Válečné deníky Jaroslava Opočenského*, Praha 2001, s. 52, 213 a 253.

4 Archiv Národního muzea v Praze (dále jen ANM), f. Rudolf Bechyně, k. 2. Dopis R. Bechyněho Josefu Malíkovi z 3. října 1940.

5 Srv. Národní archiv v Praze (dále jen NA Praha), f. Ministerstvo vnitra – Londýn (dále MV-L), k. 294. Tisk o Janu Šrámkovi a NA Praha, f. MZV–VA I, k. 4010, složka Jan Šrámek.

6 Johann Wolfgang Brügel (1905–1986), sudetoněmecký právník, sociálně demokratický politik a historik. 1930–1938 osobní tajemník ministra Ludvíga Čzecha. Na jaře 1939 odešel do exilu. 1939–1940 působil jako úředník Československého Národního výboru v Paříži a 1941–1945 jako pracovník čs. exilového ministerstva pro hospodářskou obnovu. Po osvobození působil 1945–1946 na ministerstvu průmyslu v Praze a od listopadu 1946 žil v Londýně, kde působil jako nezávislý publicista, korespondent, redaktor a překladatel. K osobě Johanna Wolfganga Brügela blíže viz např. Johann Wolfgang BRÜGEL, *Češi a Němci 1918–1938*, Praha 2006.

7 Záznam rozhovoru Viléma Prečana s Johanem Wolfgangem Brügelm z 18. srpna 1984 (v soukromých rukách). Za poskytnutí tohoto rozhovoru děkuji Vilému Prečanovi.

8 Hoover Institution Archive, Stanford, Kalifornie, USA (dále jen HIA), f. Táborský Collection, box 2.

9 NA Praha, f. 100/24, sv. 172, a. j. 1526.

10 Blíže viz např. Ladislav Karel FEIERABEND, *Politické vzpomínky II*, Brno 1994, s. 115.

kontinuity jak s první republikou, tak s pařížským exilem a činností Národního výboru.¹¹

I další akce v exilu, například oslavy Šrámkových 70. narozenin v srpnu 1940, se staly velkou a pozitivně vnímanou událostí.¹² A podobně ještě s větší intenzitou byl vyzdihován jeho přínos v roce 1945, kdy se Šrámek, vracel do osvobozené vlasti a v souvislosti s jeho 75. narozeninami byl přirovnáván k mandatáři národa a oceňován jako ten, kdo má „nezapomenutelné zásluhy o znovuzkříšení republiky a svobody národa“.¹³ Jeho zásluhy byly všemožně oslavovány a vyzdihovány třeba i prostřednictvím oslavných básní nebo udělením nejrůznějších vyznamenání.¹⁴ Václav Vajs,¹⁵ katolický kněz, literát a správce kostela sv. Jana Nepomuckého na Skalce v srpnu 1945 například publikoval báseň, kde se mimo jiné objevily následující verše:

„Jak Pavel svého národa v tisíci nebezpečí
na moři, souši, od lidí i zrádců
jste bez oddechu hledal cesty přímé,
po nichž by národ bezpečně se vrátil
k svobodě Boží dětí nejménějších.
Našeho presidenta druhu přeeddaný,
Vy s hloučkem mužů národ milující,
sám k smrti věren, slouže bez nároků,
jste našel cesty, ke slávě jež vedly.
Nedbaje věku, dalek, ani mraků,
jež kupily se nad národem naším,
ni těžkých nesnází, jež kupily se v dálce,
jste tiše pracoval pro národ milovaný!
Paříž i Londýn, Lenigrad, Rus milá,
I velký maršál Stalin slyšeli hlas vroucí,
Jímž líčil jste jim porobu své vlasti,
až došel vyslyšení.
Ne slovy jen, však obětmi i skutky
nás vedli ke svobodě a vrátili zas lidství,
a buď jim za to vzdán dík nejvřelejší.
A letem Orla, jenž v slunce noří zrak svůj
a křídly svými chrání svoje hnízdo,
jste vrátil se zas do své drahé země
v den její slávy, již jste připravoval
šest let tam v cizině se všemi druhů svými...“¹⁶

11 Srovnej Jan NĚMEČEK – Ivan ŠTOVIČEK – Helena NOVÁČKOVÁ – Jan KUKLÍK (eds.), *Zápisy ze schůzí československé vlády v Londýně I (1940–1941)*, Praha 2008, s. 16.

12 Blíže viz např. NA Praha, f. MV-L, k. 294. Tisk o Janu Šrámkovi.

13 NA Praha, f. Jan Šrámek, k. 9. Dopis předsedy OV ČSL Bedřicha Šperla z Kdyně z 10. srpna 1945 Janu Šrámkovi u příležitosti jeho 75. narozenin.

14 Příkladem může být vyznamenání Řád slovenského národního povstání I. třídy udělené 29. srpna 1945 nebo Medaile za Věrnost 1939–1945 (pamětní odznak Druhého národního odboje), který byl udělen Janu Šrámkovi 9. května 1947. Blíže viz NA Praha, f. Jan Šrámek, k. 9.

15 Václav Vajs (1882–1948), katolický duchovní, publicista a spisovatel.

16 Text básně je uložen ve Šrámkově pozůstalosti a vyšel v oslavném propagačním spisku, který vydala tělovýchovná jednota Orel *Jan Šrámek 1870–1945*, Praha 1945. Blíže viz NA Praha, f. Jan Šrámek, k. 9.

V podobném duchu se vyjádřil po válce i Edvard Beneš, když mu v protikladu ke svým dřívějším soukromým výrokům v souvislosti s jeho srpnovými narozeninami napsal: „*Milý kolego Šrámku... Právem se radujeme z konce války a z docíleného vítězství. Byly to skoro zázraky, které jsme spolu zažili, a je téměř neuvěřitelné, že jsme se dožili takového národního úspěchu, jakým naše společná práce v cizině byla korunována.*“¹⁷

Jaký ale ovšem byl Šrámkův skutečný podíl na našem odboji a jaký byl exilovým politikem ve skutečnosti a jak svoji činnost vnímal samotný Šrámek to je mimo jiné i téma této předkládané studie.

Když předseda lidové strany Msgre. Jan Šrámek v roce 1946 si připomínal 40 let své poslancecké činnosti, tak shromážděným poslancům své strany poděkoval za tuto připomínku a oslavu a zdůraznil, že 40 let „*není sice ještě tak dlouhá doba, ale již v paměti současníků objevily se mezery a jsou uváděny historické nepřesnosti anebo dokonce jsou tvořeny nové legendy. Jsme povinni postarati se o kritickou knihu historie našeho druhého zahraničního odboje, aby tam bylo zachyceno všechno tak, jak historicky šlo za sebou počínaje Paříží a Londýnem až do Moskvy a Košic a ne jen to, co začalo až v Moskvě. Musíme se postarati o vydání publikací vědeckých i populárních.*“¹⁸ Bohužel jeho přání nebylo naplněno a mnohé tak zůstává do dnešních dnů nezpracováno. Po válce byla vydána kromě oslavné práce s názvem *Mandatář národa*¹⁹ pouze edice jeho válečných projevů určených nejen pro posluchače zahraničního rozhlasu (české vysílání BBC pro obyvatele Protektorátu), ale i pro všechny exulanty ve svobodném světě.²⁰

Můžeme jen litovat, že Šrámek se nedostal k sepsání svých vlastních pamětí. Krásně to vystihl jeho londýnský tajemník Jan Stránský, když po válce napsal: „*Nevím, zda se kdy Mgr. Šrámek odhodlá napsati svoje paměti – spíše bych soudil, že nikoliv. Věřte, že je to škoda. Nejen proto, že jeho vztah k historickým událostem mohl by jistě tak často osvětlit jejich pozadí, nýbrž i z důvodů literárních. Neboť Šrámek je také dokonalý vypravěč, a ti, kdo měli příležitost naslouchat, když se rozpovídal o svých zkušenostech, znají, jak dobře ovládá umění přiblížit minulost přítomnosti, zachytit náladu té nebo oné doby, vykreslit určitou situaci nebo určitý osobní profil.*“²¹

Z dochovaných pramenů víme, že chtěl paměti skutečně napsat, ale s ohledem na politický poválečný vývoj k tomu nedošlo. Dokonce i po Šrámkově zatčení po jeho neúspěšném pokusu odejít za hranice v březnu 1948 psaní pamětí uváděl jako jeden z důvodů, které ho

---

17 Archiv Kanceláře prezidenta republiky (dále jen AKPR), f. KPR 1948–1962, k. 318, inv. č. 1743. Dopis Edvarda Beneše Msgre. Janu Šrámkovi ze dne 26. června 1945. V podobném duchu napsal Beneš Šrámkovi k prvním vánočním svátkům v osvobozené zemi: „*Po dlouhé době strádání a naděje v exilu můžeme být šťastni, že je nám konečně dopřáno ještě s větší energií a odhodláním budovati svou druhou republiku v duchu tradiční demokracie...*“ Blíže viz AKPR, f. KPR, k. 318, inv. č. 1743. Dopis Edvarda Beneše Msgre. Janu Šrámkovi ze 24. prosince 1945.

18 Archiv KDU-ČSL, f. Klub poslanců ČSL 1945–1950. Zápis o 12. schůzi klubovní konané 21. listopadu 1946 v zasedací síni klubovní.

19 Ivo DUCHÁČEK (ed.), *Mandatář národa: Studie a projevy k 75. Narozeninám Msgre. Dr. Jana Šrámka, předsedy vlády ČSR v zahraničí*, Praha 1946.

20 Blíže Jan ŠRÁMEK, *Politické projevy v zahraničí*, Praha 1946.

21 Tamtéž, s. 9.

údajně vedly k plánovanému odchodu za hranice po komunistickém puči.²² Dne 23. března 1948 komunistickým vyšetřovatelům podle protokolu o výslechu řekl: „*K dotazu, za jakým účelem jsem hodlal odjet do ciziny, poukazuji na svoji předchozí výpověď a dodávám, že jsem si chtěl odpočinout a kromě toho též zpracovat své paměti.*“²³

Útěk se nezdařil. Šrámek nenapsal své paměti ve svobodném světě a jedině, co v době své komunistické internace v tomto ohledu dělal, bylo to, že si dělal životopisné poznámky na toaletní papír, které ovšem do souvislých pamětí mají daleko.²⁴

Následkem toho všeho jsme odkázáni především na záznamy jeho nejbližších spolupracovníků (např. jeho exilového tajemníka Jana Stránského nebo blízkého spolupracovníka Ivo Ducháčka)²⁵ a jeho poznámky o vlastní exilové činnosti, které uskutečnil v kruhu svých nejbližších spolupracovníků krátce po návratu do Československa v květnu 1945, kdy jeden z účastníků setkání Jaroslav Řehulka²⁶ vytvořil zápis z tohoto setkání.²⁷ Dokument zůstával prozatím stranou zájmu badatelů a je širší badatelské obci neznámý. Pár dní po slavném návratu do vlasti se v pracovně nového ministr pošt P. Františka Hály sešlo několik blízkých spolupracovníků Jana Šrámka, se kterými probíral Šrámek svoje působení v exilu. Setkání byli přítomni jednak někteří pařížští a později londýnští spolupracovníci a vysocí činitelé strany, což vedle Šrámka byl právě ministr pošt František Hála a ministr zdravotnictví Adolf Procházka a několik blízkých domácích spolupracovníků: někdejší tajemník prvorepublikového lidoveckého poslaneckého klubu Vladimír Červenka,²⁸ lidovecký redaktor a poválečný tajemník klubu lidoveckých poslanců František Formánek,²⁹ orelský a lidovecký činovník Bohuslav Koukal mladší,³⁰ lidovecký poslanec a právník Jaroslav Řehulka z Olomouce a moravští lidovečtí politici Rostislav Sochorec³¹ ze Starého Města u Uherského Hradiště a Josef Vičánek³² z Uherského Hradiště. Na setkání byl rovněž

22 K tomuto tématu blíže viz Jiří ŠINDAR, *Zemřel pod cizím jménem: dramatický závěr života Jana Šrámka*, Kostelní Vydří 2007 a Miloš TRAPL a kol., *Politik dobré vůle: Život a dílo Msgre Jana Šrámka*, Praha 2013.

23 Archiv KDU-ČSL, fond Osobnosti ČSL – Jan Šrámek. Kopie protokolu o výslechu s J. Šrámkem z 23. března 1948.

24 Tyto Šrámkovy poznámky byly využity mimo jiné i při vzniku práce o životě Jana Šrámka blíže viz Virginie Marie TURZOVÁ, *Kartouzský vězeň*, Svitavy 2006.

25 K tomuto tématu blíže viz Michal PEHR, *Politický katolicismus v časech zkoušky*; in: Richard Vašek – Martin Klečáček (eds.), *Česká politická pravice v letech 1938–1945*, Praha 2016, s. 128–190.

26 Jaroslav Řehulka (1876–1961), právník, literát a politik. Od roku 1921 soukromý advokát v Olomouci a význačný činitel ČSL. 1945–1948 poslanec ČSL. Po únoru 1948 pronásledován komunistickým režimem.

27 Blíže viz Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc (dále jen ZA Olomouc), f. Jaroslav Řehulka, k. 3, inv. č. 80. Poznámky o schůzi organizátorů strany, konané dne 26. 5 1945 o 11 hodině dopolední v budově ministerstva pošt (arcibiskupském semináři).

28 Vladimír Červenka (1881–1960), právník a politik. 1918–1939 tajemník lidoveckého poslaneckého klubu a 1945–46 generální tajemník ČSL. Autor rozsáhlé monografie o dějinách RNS a NS v letech 1920–25 (v rukopise).

29 František Formánek (1900–1958), právník, redaktor a dlouholetý pracovník Československé strany lidové. Po válce působil jako tajemník klubu poslanců ČSL v parlamentu.

30 Bohuslav Koukal ml., funkcionář Orla. Po únoru 1948 tvrdě pronásledován.

31 Rostislav Sochorec (1900–1948), agrární podnikatel, spolkový funkcionář a politik. 1946–1947 poslanec ÚNS za ČSL. Po únoru 1948 zatčen a uvězněn. Zemřel pravděpodobně na následky týrání ve vazební věznici v Brně. Jedna z první obětí komunistického režimu.

32 Josef Vičánek (1889–1970), pedagog a politik. 1925–1939 poslanec NS a 1945–1948 poslanec PNS a ÚNS. Po únoru 1948 se stáhl z veřejného dění.

Obrázek 1 – Portrét Jana Šrámka (NA Praha, f. František Hála, k. 46)

pozdáván funkcionář a pozdější poslanec Bohumil Rolek za Moravskou Ostravu, který podle záznamu nepřijel.

Z Řehulkova záznamu se můžeme dozvědět některé detaily ze Šrámkovy exilové anabáze a především, jak celou věc vnímal a prezentoval samotný předseda Československé strany lidové a předseda londýnské exilové vlády. Jakkoliv nesmíme opominout to, že se zmíněné setkání konalo v době poválečné euforie, kdy všichni hleděli vstříc k znovuvybudování Československé republiky.

Můžeme jen litovat, že záznam je v mnoha ohledech kusý a neúplný. Obsahuje navíc přirozeně i řadu poznámek věnujících se poválečné situaci, obnově lidové strany a situaci některých jejích předválečných představitelů jako byl slovenský lidovecký politik Martin

Mičura odvečený do Sovětského svazu atd.

Druhým dosud neznámým svědectvím jsou vzpomínky Jiřího Zedtwitze blízkého spolupracovníka Jana Šrámka v době exilu.³³ Tyto vzpomínky jsou uloženy v soukromém držení pozůstalé rodiny. Jsou psány po druhé světové válce a nejsou přesně datovány. Do dnešních časů se dochovalo necelých sto rukou psaných stránek a jedná se o torzo širších pamětí tohoto československého diplomata a vysokého vládního úředníka, který v nich popisuje jednak své polské působení, ale také svojí následnou exilovou anabází.

Z těchto záznamů vyplývá, že Šrámek osobně vyzdvihoval především své zásluhy o počátky našeho odboje ve Francii. Jeho zásluhou podle něj došlo ke sjednocení našeho zahraničního odboje. V každém případě jsou neoddiskutovatelné jeho zásluhy při tvorbě Národního výboru v Paříži. To ovšem neznamená, že by s výsledky svého působení v Londýně v čele exilové vlády byl nespokojený a k sobě kritický.

Úspěch v době pobytu ve Francii byl možný především díky kontaktům, které měl na reprezentanty francouzské církve a francouzské křesťanské politiky. V případě církve se především jednalo o kardinála Jeana Verdiera, se kterým se Jan Šrámek blíže seznámil v době konání katolického sjezdu v Československu v červnu 1935. Tehdy byl tento pařížský arcibiskup a kardinál ustanoven zástupcem papeže Pia XI. na této akci. Jeho ustanovení kardinálem legátem bylo tehdy v Československu přijímáno s velkým porozuměním a radostí. Jeho jmenování bylo vnímáno jako posílení československo-francouzských vazeb a současně jako vyjádření zájmu hlavy katolické církve o osud Československa v těžké

33 Jiří Zedtwitz (1889–1967), právník a diplomat. Od roku 1920 působil na Ministerstvu zahraničních věcí. Od 1934 zástupce vyslanec ČSR v Polsku. Po 15. březnu 1939 mu vyslanec Juraj Slávik fakticky předal správu úřadu. Po vpádu německého vojska uprchl z Polska do Francie a zapojil se do aktivit Československého národního výboru. Od října 1939 do dubna 1940 zastupoval čs. odboj u polské exilové vlády a později pracoval v Paříži v ústředí odboje. 1940–1945 přednosta prezidia Úřadu předsednictva vlády. Po osvobození působil nejprve na Úřadu předsednictva vlády a 1946–1949 na Ministerstvu zahraničních věcí.

době poloviny třicátých let, kdy vlivem nárůstu nacistické agrese ve střední Evropě dochází k narůstající mezinárodněpolitické krizi.

O Šrámkových blízkých kontaktech s kardinálem Verdierem svědčí i dopis našeho krajanského duchovního působícího řadu let ve Francii, Rudolfa Zháněla,³⁴ který Šrámkovi napsal: „Kardinál Verdier si Vás váží na výsost, rovněž všichni katolíci a lidé dobré vůle jsou s námi za jedno.“³⁵ A později ho pobízí i k cestě do Francie, když mu 24. srpna 1939 do Londýna píše: „Slovný pane ministře! Nejdůstojnější Monsignore. Apoštolský pronotář!: Psal jsem nedávno i P. T. panu prezidentovi, že by bylo naší vlastenecké věci velmi na prospěch, kdybyste ráčil poctiti svoji přítomností i katolickou Francií.“³⁶

Kardinál Verdier často vyjadřoval našim krajanům a exulantům ve Francii své sympatie a hovořil ať už sám, nebo prostřednictvím svých zástupců o tom, že na nás myslí v našem národním neštěstí a věří, že náš národ zvítězí a opětovně u nás zavládne svoboda.³⁷ Kardinál Verdier rovněž sloužil rekviem za oběti německé persekuce v českých zemích 2. prosince 1939, kdy byl připomínán i osud zavražděných českých studentů a funkcionářů 17. listopadu 1939. Této bohoslužbě byl přítomen celý Národní výbor v čele s Janem Šrámkem a také československý vyslanec ve Francii Štefan Osuský.

Mimo své styky v církevních kruzích využíval i své kontakty na francouzské katolické politiky. Zde šlo především o předsedu francouzské katolické strany Auguste Champetier de Ribes³⁸ a George Bidaulta.³⁹ Šrámek své známosti použil především při jednání o ustanovení Národního výboru, při nichž naše odbojová reprezentace narážela na obrovské nepochopení ze strany francouzské vlády a úřadů.

Nebyla to ovšem jediná jeho zásluha. Šrámek působil velmi pozitivně i jako člověk, který se snažil stmelovat náš odboj a později ve funkci ministerského předsedy dokázal vyvinout značné úsilí o to, aby naše exilové státní zřízení fungovalo a aby na veřejnosti působilo jako jednotné těleso. V rozhovoru s redaktorem United Correspondents definoval premiér úkoly a práci exilové vlády následujícími slovy: „*Náš úkol je dvojitý: politický a vojenský. Politicky se snažíme, reprezentující československý národ, udržovati spojení se spojeneckými vládami i s neutrální cizinou. Zpravujeme o tom, co se děje u nás doma i v Německu, a zpravujeme ovšem národ doma o situaci v zahraničí. Zápas, který se vede ve světě, není jen vojenský: je to zároveň válka politická a diplomatická a naším úkolem je zapojiti do tohoto boje československý národ... Vedle úkolů, které přímo souvisejí s naším vojenským a diplomatickým bojem, máme ovšem také řadu úkolů sociálních [tj. péče o naše exulanty ve Velké Británii a celém světě, pozn. aut.].*“⁴⁰

34 K osobě Rudolfa Zháněla blíže viz například Martin FLOSMAN, *S orlem i lvem I–II*, Praha 2018 a Praha 2019.

35 Za poskytnutí tohoto dopisu děkuji panu Mgr. Martinu Flosmanovi, PhD. z Vojenského historického archivu. Blíže viz Vojenský historický archiv (dále jen VHA), fond Velitelství československých vojenských jednotek ve Francii (dále jen f. VČsVJ-Fr), k. 1, inv. č. 4, sign. 1. Dopis z 30. července 1939.

36 VHA, f. VČsVJ-Fr, k. 1, inv. č. 4, sign. 1. Dopis z 24. srpna 1939.

37 Srovnej VHA, f. VČs.VJ-Fr, k. 1, inv. č. 4, sign. 1. Válečný deník misijní katolické duchovní správy pro Francii s přílohami.

38 Auguste Champetier de Ribes (1882–1947), francouzský politik. V té době působil jako státní sekretář francouzského ministerstva zahraničních věcí.

39 Georges Augustin Bidault (1899–1983), francouzský politik a novinář. V té době působil jako novinář deníku L'Aube.

40 Blíže viz Jan ŠRÁMEK, *Politické projevy*, s. 15.

Šrámek se v těchto intencích snažil pracovat po odboj. Ať už jako faktická hlava Národního výboru či později jako ministerský předseda nebo jako politik či jako kněz. Jeho snahou bylo povzbuzovat okupovaný národ a poskytovat mu naději nejrůznějšími způsoby (např. prostřednictvím rozhlasových projevů určených pro domov i pro cizinu). Burcoval přesvědčení národa.

Navíc si československý válečný exil tedy uvědomoval význam katolické církve. Demokraté si dělali naději, že právě katolická církev bude důležitým stabilizačním faktorem a ani komunisté nepodceňovali její význam. V této souvislosti lze zmínit výrok jednoho z londýnských komunistů a pozdějšího ministra vnitra Václava Noska, který vyzdvihoval význam londýnského exilového předsedy Msgre. Jana Šrámka právě proto, že za ním stojí katolíci, respektive, jak řekl, že za ním stojí katolické fary.⁴¹

Hodně svého diplomatického úsilí rovněž vykonal na poli diplomatických styků. Byl to právě Šrámek, který v podstatě po celý exil usiloval o navázání styků naší londýnské vlády se Svatým stolicem. Vyjádřil to mimo jiné i v dopise na jaře 1941 apoštolskému delegátovi v Londýně W. Goodfreyovi: „*Byl bych Vám nesmírně vděčný, Vaše Excellence, pokud by jste byl tak laskav a sdělil Svatému stolci tuto naši obtíž a starost [že nejsou navázány diplomatické vztahy, pozn. aut.], a abyste laskavě věnoval tomuto pozornost a sdělil nám odpověď ve věci naší úzkosti.*“⁴²

Kauza neúspěšných pokusů o navázání diplomatických styků zaměstnávala naši londýnskou politickou reprezentaci takřka po celou válku. Zájem na nich měl nejenom předseda naší exilové vlády Msgre. Jan Šrámek, ale i Edvard Beneš. Byl to svým způsobem paradox – v čele exilové vlády, kterou Svatý stolec odmítal uzнат, stál katolický kněz. Řada našich politiků žijících v exilu si tento paradox uvědomovala a byli proto vůči vatikánské reprezentaci kritičtí.⁴³

Londýnská politická reprezentace učinila dva velké pokusy navázat diplomatické styky. První pokus se datuje do let 1940 až 1941 a druhý do roku 1943 a to prostřednictvím výše připomínaného apoštolského delegáta v Londýně, který zastupoval Svatý stolec ve Velké Británii. Tyto pokusy byly spojeny sice s Edvardem Benešem, ale vše bylo konzultováno s londýnským premiérem.

K prvnímu takovému pokusu došlo na základě dopisu z 15. listopadu 1940, který Beneš poslal papežskému delegátovi v Anglii. V něm nabídl Beneš Msgr. Williamu Godfreyovi svou soukromou a zcela neoficiální návštěvu, kde by ho informoval o náboženských poměrech na území Československa. Godfrey tuto nabídku o pět dní později 20. listopadu odmítl s poukazem, že za nynějších okolností by bylo lépe podobnou schůzku odložit. Naznačil však současně ochotu přijmout informace a zprostředkovat jejich předání do Říma.⁴⁴ Následkem toho vzniklo první memorandum, které 7. ledna 1941 odevzdal Edvard Beneš

41 Blíže viz Archiv Ústavu TGM (dále jen AÚTGM), f. EB II, k. 397.

42 NA Praha, f. LA, k. 25. Dopis Jana Šrámka W. Goodfreyovi z 20. května 1941.

43 Srovnej záznam Ivo Ducháčka z 2. září 1942. Hubert Ripka podle tohoto záznamu prohlásil, že „*Vatikán mnoho nepomůže. Budeme-li dost silní dik Rusku (které nebude dělat u nás protináboženskou politiku, to je už jisté), přiběhne Vatikán za Šrámekem a nemusí dnes běhat Šrámek za Vatikánem.*“

44 AKPR, inv. č. 1465, sign. D4416/47 Vatikán. Maixnerova zpráva o obnovení diplomatických styků ze 4. září 1945.

apoštolskému zástupci ve Velké Británii.⁴⁵ V memorandu vyzdvihl Edvard Beneš svoje zásluhy o dobré meziválečné vztahy a vyjádřil přání, aby byly navázány vzájemné styky, a poukázal na to, že některé okupované země tyto styky mají. „*Poláci, Belgičané a jiní nadále udržují takové styky a jest jim umožněno diskutovati se Svatou Stolicí jejich společné zájmy a jejich poválečnou politiku pokud jde o tyto věci. Od března 1939 až do dnes nebyla Čechoslovákům doposud poskytnuta taková příležitost. Slovenský delegát u Svaté Stolice jest zástupcem státu, který jest zcela v rukou nacistické vlády. Domnívám se, že za těchto okolností jest nejvýše žádoucí učiniti včas přípravy do budoucnosti.*“⁴⁶

O tři dny později pak vatikánský diplomat potvrdil příjem memoranda. Vatikánské straně však trvalo značnou dobu, než na ně odpověděla.⁴⁷ Nejprve byl 25. března 1941 z Říma poslán apoštolskému delegátu Godfreyovi v Londýně telegram, kde vatikánská strana oznamovala svému londýnskému diplomatovi, že přijala s díky zprávy vyjadřující Benešův zájem o navázání vzájemných styků, ale že to není v současné době možné. „*Jak dobře víte, Svatá Stolica ve svých pastýřských starostech o všechny národy jest jim nyní obzvláště blízka v těchto okamžicích tvrdě zkoušky, sleduje s úzkostlivostí utrpení a k počtě duševnímu charakteru a všeobecnému pověření danému jí Božským Mistrem, všemožně se snaží se všemi prostředky, které jsou jí k dispozici, aby u těchto národů se ujala a poskytla jim pomoc a úlevu. Není se, tudíž čemu diviti, že v jeho mateřském srdci zaujímá zvláštní místo těžce zkoušený národ český. Avšak pokud se týče kroků Dra Beneše, které podniká, aby byly navázány neúřední /neoficiální/ styky mezi Československou vládou, která se utvořila nedávno v Londýně a Svatou stolicí, Vaše Excelence mě sděluje, že sám Dr. Beneš považuje za předčasné tyto styky. Vskutku zde není náznaku, jak by tyto styky mohly být užitečnými v nynější delikátní situaci národu, v jehož prospěch by byly podniknuty.*“⁴⁸ V tomto duchu se pak nesla i odpověď apoštolského delegáta Benešovi a vlastně i celé československé vládě z 10. května 1941.⁴⁹ Na tuto negativní odpověď pak Beneš ještě reagoval dopisem z 10. června 1941 a vatikánský zástupce mu příjem tohoto dopisu potvrdil 2. července 1941.⁵⁰

Tento pokus tak vyšel naprázdno. O dva roky později, v květnu 1943 zformuloval Edvard Beneš další memorandum,⁵¹ v němž kladl ještě větší důraz na nutnost navázání vzájemných vztahů⁵² a argumentoval ještě jedním pádným důvodem pro navázání vzájemných vztahů,

45 AÚTGM, f. EB II, k. 120. Memorandum pro Svatou stolicí.

46 Tamtéž.

47 William Godfrey potvrdil Benešovi příjem memoranda dopisem z 10. ledna 1941. Blíže viz AMZV, f. LA-D, k. 1. Godfrey po válce projevil v rozhovoru s našim vyslancem Maixnerem radost, že došlo nakonec k navázání vzájemných styků. Blíže viz AMZV, f. TO obyčejné Vatikán, k. 9. Zpráva A. Maixnera z 6 února 1947.

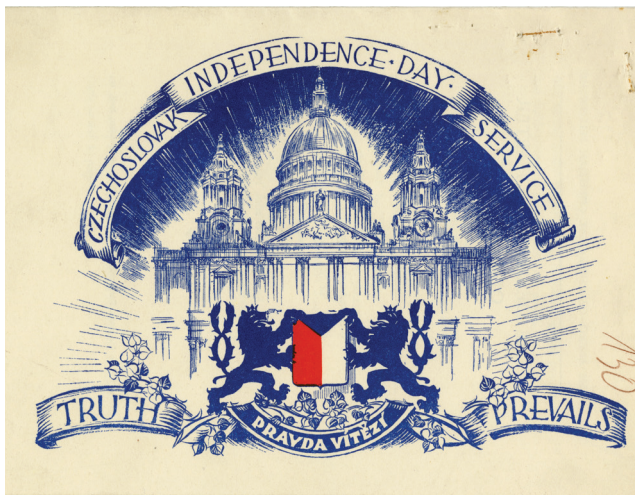
48 AÚTGM, f. EB II, k. 161.

49 AKPR, inv. č. 1465, sign. D4416/47 Vatikán. Maixnerova zpráva o obnovení diplomatických styků ze 4. září 1945. V dopise bylo napsáno, že současná situace je delikátní. „*Bylo by obtížné v přítomné době, to benefit the Czechoslovak people by means of such contacts.*“ Uvedená korespondence je uložena v AMZV, f. LA-D, k. 1.

50 Kopie odpovědi z 2. července 1941 je uložena v AMZV, f. LA-D, k. 1.

51 Text memoranda je například uložen v ANM, f. Edvard Beneš, k. 76.

52 Memorandum z 10. 5. 1943 bylo Vatikánu odevzdáno jednak prostřednictvím Američanů (respektive arcibiskupa Spellmana), ale i Britů (prostřednictvím britského vyslance u Svatého stolce Sir D'Arcy Osborna). AKPR, inv. č. 1465, sign. D4416/47 Vatikán. Maixnerova zpráva o obnovení diplomatických styků ze 4. září 1945. Toto potvrzuje i zpráva londýnského ministerstva zahraničních věcí PMR ze 16. listopadu 1943. Vyslanec Osborne „*obdržel od Foreign Office-u pokyny, aby memorandum odevzdal státnímu tajemníku kardinálu Maglione-mu s podotknutím, že pouze zprostředkuje odevzdání tohoto dokumentu a že za jeho obsah je zodpovědná jediné*

Obrázek 2 – Pozvánka na československý den nezávislosti v katedrále sv. Pavla v Londýně 26. 10. 1941 (NA Praha, f. MV-L, k. 74).

československá vláda včas soustřediti všechny činitele vnitřní i mezinárodní konsolidace k poválečné spolupráci. Takovým konsolidačním činitelem budou českoslovenští katolíci, jejichž spolupráci ve vládě po válce chceme si opět zachovati a pro jejichž spolupráci včasné vyřízení poměru mezi Československou republikou Svatou stolicí bylo by jistě velmi podstatné.⁵³

Toto memorandum zůstalo však delší dobu bez odpovědi a zdálo se, že bude následovat osud předchozího Benešova memoranda z roku 1941. Britský vyslanec u Svatého stolce Sir D'Arcy Osborne předal memorandum v Římě s tím, že zdůraznil to, že předává tuto listinu a je pouhým prostředníkem. Státní sekretář kardinál Maglione potvrdil 11. září 1943 britskému vyslanci Osbornovi přijetí dokumentu s tím, že si jeho obsah „se zájmem přečetl“.⁵⁴ Přece jenom však v tomto případě došlo k nepatrné změně. Londýnský vatikánský diplomat dostal povolení z pověření svých nadřízených udržovat „neoficiální důvěrné styky“ s exilovou vládou. Dokládá to zpráva kardinála Maglione Mons. Godfreyovi z 9. září 1943: „Prosím Vaši Excelenci, aby laskavě sdělila p. Benešovi, že jsem vzal se zájmem na vědomí jeho Memorandum. Nemám žádných námitek, aby J. E. měla s ním důvěrné styky. Pan Beneš lehce porozumí, že vzhledem na nynější delikátní situaci nemůže se již jíti dále...“⁵⁵

Tyto neoficiální styky pak byly využívány a Jan Šrámek patřil mezi nejdůležitější prostředníky v dané oblasti. K navázání vztahů došlo až v souvislosti s vývojem válečného konfliktu a postupné porážky nacistického Německa. Od podzimu 1944 došlo k zinten-

čsl. vláda. “ Ve zprávě se rovněž uvádí, že vyslanec Osborne obdržel 11. září zprávu, že kardinál si Maglione si toto „memorandum se zájmem přečetl“. NA Praha, f. PMR-L, k. 83. Text memoranda je též uložen v AMZV, f. LA-D, k. 1.

53 Tamtéž.

54 AKPR, inv. č. 1465, sign. D4416/47 Vatikán. Maixnerova zpráva o obnovení diplomatických styků ze 4. září 1945.

55 AÚTGM, f. EB II, k. 161.

zivnění snahy o navázání vzájemných diplomatických vztahů. Tato iniciativa tentokrát vycházela z vatikánské strany a pro změnu tehdy rezervovanost projevovala československá strana. Zpočátku to byly spíše jen signály, které přicházely do Londýna z různých stran, a to především ze Švýcarska,⁵⁶ ale i z osvobozené Itálie.⁵⁷ V této době se objevovaly v evropském tisku zprávy o údajné dohodě Československa a Svatého stolce, které se ovšem nezakládaly na pravdě.⁵⁸

Zde zásadní roli sehrál P. Jaromír Machula, absolvent římského Nepomucena a sekretář Národního výboru v Římě.⁵⁹ Ten měl v Římě řadu rozhovorů s vedoucími osobnostmi vatikánské politiky a jeho prostřednictvím byla vysvětlována politika a válečné kroky Svatého stolce.

Takřka současně s tím projevil Vatikán koncem září 1944 zájem na možné návštěvě londýnského ministerského předsedy Jana Šrámka či případně Edvarda Beneše u Svatého stolce.⁶⁰ Prostřednictvím P. Machuly bylo z československé strany sděleno, že nevykonáme v této věci žádného iniciativního kroku a že návštěva premiéra nepřichází v úvahu.⁶¹ Státní sekretariát byl vyzván, aby buďto skrze naše velvyslanectví v Itálii, nebo prostřednictvím svého londýnského zastoupení podal své odpovědi na memoranda z roku 1941 a 1943, bez čehož nebylo možno dle názorů naší strany pokročeno v navázání vzájemných styků. K tomu však nedošlo.

56 Srovnej např. AÚTGM, f. EB II, k. 493. Zpráva vyslance Jaromíra Kopeckého z 27. ledna o rozhovoru československého novináře Františka Gläsera s papežským nunciem v Bernu. Švýcarský nuncius podle Gläserova referátu sdělil, že nuncius, „*vysslovil naději, že Vatikán brzy znovu znormalisuje styky s Československem, neboť je nyní vhodná doba k jejich obnovení, protože čs. vláda vykonává již svá práva suverenity na území republiky.*“ Nuncius měl také vyslovit obavu, aby v budoucím státě nereprezentovali Slováky jen protestanti a bezvěrci.

57 Takovým příkladem může být například Montiniho blahopřání českému knězi P. Josefu Honzíkovi ze 16. ledna 1945, kde se zmiňoval o předešlé návštěvě P. Josefa Honzika u papeže Pia XII. Montini mu mimo jiné napsal: „*Dojemné projevy víry, jež Vaše návštěva vyvolala... jsou radostným slibem pro náboženskou budoucnost šlechtného národa československého.*“ Tato formulace vyvolala pozornost československého vyslance v Itálii Vaňka a referoval o ní ve svém dopise Hubertu Ripkovi 7. února 1945. Blíže viz AÚTGM, f. EB II, k. 493. Kopie dopisu P. Honzíkovi je uložena též v AMZV, f. LA-D, k. 124.

58 Srovnej např. NA Praha, f. PMR-L, k. 83. Zpráva MZV PMR z 31. srpna 1944 o článku uveřejněném 21. srpna 1944 ve francouzských novinách La France vycházejících v Londýně. „*Zdá se, že bylo dosaženo zásadní dohody mezi Benešovou vládou a zástupci českého episkopátu, vzhledem k uzavření konkordátu s Vatikánem ihned po obnovení Československé republiky. Podle zamýšlené dohody má býti v zemi zajištěna nejúplnější náboženská svoboda, bez ohledu na vývoj ústavní situace nového státu. Výměnou za to by Svatá stolice dala ujištění, že bude podporovat plán pro obnovení Československé republiky na mírové konferenci. Jednání jsou prý vedena v Londýně Mgr. Janem Remigerem a Mgr. Antonínem Eltschknerem, kteří spravovali pražskou diecesi po smrti arcibiskupa, kardinála Kašpara, který zesnul v dubnu 1941, a kteří museli opustit zemi před nacistickým pronásledováním a odebrali se do Istanbulu. Po osvobození Říma odjeli do Vatikánu a po rozhovorech se zástupci Kurie odebrali se do Londýna.*“ (!) Tato zpráva je též uložena v NA Praha, f. MV-L, k. 214. Článek na toto téma vyšel i v anglických katolických novinách Catholic Herald z 25. srpna 1944 pod názvem Bens wants a Concordat.

59 K jeho osobě blíže viz Jaromír MACHULA, *Vatikán a Československo (1938–1948). Paměti*, Praha 1998.

60 AMZV, f. LA-D, k. 1. Zpráva z 28. září 1944 získaná čs. vojenskou misí v Itálii z kruhů duchovních. „*Bylo výslovně zdůrazněno, že kdyby např. pan prezident přijel do Říma, byly by mu Vatikánem prokázány všechny pocty hlavy státu, kdyby pak přijel Msgr. Dr. Šrámek byl by přijat se stejnými poctami jako min. předseda Churchill. Učiněný dotaz, zda zdravotní stav Msgr. Dr. Šrámka by dovolil jeho cestu do Itálie, může se vykládati i jako přání Vatikánu, aby úprava poměru byla řešena tímto způsobem.*“

61 Na Praha, f. PMR-L, k. 83. Zpráva londýnského MZV PMR z 18. října 1944. V této zprávě se rovněž uvádí, že o znovunavázání diplomatických styků usilují bývalí zástupci Svatého Stolce v Praze, a to nuncius Micara a A. Arata. Blíže viz též AMZV, f. LA-D, k. 1. Zpráva z 18. října 1944.

Koncem listopadu 1944 rovněž projevil Svatý stolec ochotu přijmout „*neoficiálního československého zástupce až do míru*“.⁶² K této variantě byli nakloněni někteří cizí politici (např. italský hrabě Carlo Sforza).⁶³ Prostřednictvím našeho italského vyslanectví byl Svatý stolec dotázán, co se rozumí pod pojmem „*neoficiální zástupce*“, tj. zdali by přítomnost takové osoby mohla být veřejně oznámena a jaké by měl postavení atd. Současně se také československá strana dotazovala, jaké postavení by následně měl slovenský vyslanec Sidor. K uskutečnění plánu však nedošlo. V tomto případě se jednalo o československou neochotu přistoupit na dočasné řešení.⁶⁴

Šrámkova snaha ovlivňovat pozitivně vztahy mezi církví a exilem se nevztahovala jen na úroveň diplomatických styků. Šrámek své kontakty využíval i v dalších nejrůznějších situacích.

Příkladem může být obsazování biskupských a arcibiskupských stolců v Protektorátu. To je patrné i z průběhu jednání exilové vlády v dubnu 1941. Když zemřel kardinál Karel Kašpar⁶⁵ a jednalo se o tom, kdo bude jeho nástupcem, tak Šrámek k tomu na zasedání londýnské exilové vlády 25. dubna 1941 řekl, že vzniká choulostivá situace, kdy se bude hledat Kašparův nástupce a požádal vládu, aby byl pověřen jednáním, co je možné vlastně v této záležitosti podniknout. Podle zápisu řekl: „*Nenavrhují debaty, ale žádám o zplnomocnění, bych vše mohl smluvit s ministrem zahraničních věcí a ministrem školství, co bude lze podniknouti. Kardinál Kašpar byl náš jediný zástupce v kolegiu kardinálském, teď tam nebude nikdo. Po okupaci bude se poprvé volit a Němci by toto mohli použít k obsazení důležitých pozic.*“⁶⁶ Výsledkem mimo jiné i Šrámkovy intervence byla skutečnost, že biskupské stolce zůstaly po celou dobu války neobsazeny.

Podobně využíval Šrámek svých známostí v diplomatických kruzích Svatého stolce ve prospěch našeho odboje. Příkladem mohla být mise kapitána Václava Pána z Londýna do Lisabonu. Tento spolupracovník Františka Moravce měl zde hrát roli prostředníka

62 AKPR, inv. č. 1465, sign. D4416/47 Vatikán. Maixnerova zpráva o obnovení diplomatických styků ze 4. září 1945. K této věci blíže viz též AMZV, f. LA-D, k. 1. Záznam pro ministerskou radu dne 1. prosince 1944.

63 NA Praha, f. PMR-L, k. 83. Zpráva Huberta Ripky ze 6. února 1945 Kanceláři prezidenta republiky a PMR: „...hrabě Sforza má za to, že navázání i neoficiálních styků s Vatikánem není pro nás ponižující a že to stejně bude jen přechodná forma. Radí, abychom netrvali na odstranění Sidora, ježto bychom tím zdůrazňovali jeho význam a náš zdánlivý nesoulad – Sforza se vyjádřil – přehlížení ho znamená pohřbívání jeho jméno do mlčení, které se nad ním zavírá. Sforza dále řekl, že všechny argumenty, s nimiž Sidor operoval, obrátili se proti němu ve světle skandálů a prohanosti. Hrabě Sforza se domnívá, že Vatikán dá nám vše, nač máme právo a nebudeme-li žádati více, než nám patří, že nám Vatikán vyhoví.“

64 NA Praha, f. PMR-L, k. 83. Zpráva Huberta Ripky ze 6. února 1945 Kanceláři prezidenta republiky a PMR. „Ve vatikánských kruzích navrhuji nám toto řešení: ... Vyslati do Říma pozorovatele, jenž by měl neoficiální styk jménem vlády v Londýně se státním sekretariátem Vatikánu, což je obdobné jako v případě Chorvatska.“ Hubert Ripka navrhoval, abychom za stávající situace nenaléhali „na Vatikán“ a vyčkali, až bude osvobozena větší část Slovenska, a současně, aby bylo na tento návrh odpovězeno toto: „Československo jako člen Spojených národů nemůže přijmouti navrhované Vatikánem. Ale československá vláda je kdykoliv ochotna plně obnoviti diplomatické styky s Vatikánem. Jako členu Spojených národů není pro naše mezinárodní postavení naléhavé, aby nás Vatikán zas formálně, uznával. Naše mezinárodně-politická posice je dosti silná, že bychom se mohli i bez toho obejít. Ale máme upřímnou snahu, abychom byli v přátelském styku s Vatikánem, a očekáváme, že Vatikán nám tuto naši snahu usnadní. Je tudíž v zájmu Vatikánu, aby nelpěl na formalitách a postupoval vůči Československu paralelně s ostatními Spojenými národy, zejména s velmocemi, které uznávají Československo bez výhrad a jsou u československé vlády zastoupeny velvyslanci.“

65 Kardinál Karel Kašpar zemřel 21. dubna 1941.

66 Blíže viz J. NĚMEČEK – I. ŠTOVIČEK – H. NOVÁČKOVÁ – J. KUKLÍK (eds.), *Zápisy*, s. 413.

mezi exilovou vládou a portugalskými úřady. Jan Šrámek ho před odjezdem vybavil doporučujícím dopisem pro tamějšího nuncia Pietra Ciriaciho, který na přelomu dvacátých a třicátých let působil v Československu.⁶⁷

Prostřednictvím svých kontaktů tak maximálně podporoval náš odboj, a to jak na mezinárodní úrovni, tak na úrovni britské politiky. Angličtí katolíci byli sice menšinou oproti anglikánské církvi, přesto si uchovávali jistý vliv na veřejné dění, který se projevoval mimo jiné i tím, že církev jako celek (ať už anglická katolická církev či katolická církev obecně) podporovala náš odboj.⁶⁸

Šrámek rovněž v exilu vystupoval a působil jako kněz. Pro naše krajany a celý exil sloužil bohoslužby. Zvláště důležité byly jeho promluvy při slavnostních bohoslužbách, jako byla například ta v neděli po svátku svátého Václava v roce 1939, kdy sloužil mši v Paříži pro naše krajany a vojáky chystající se na vojenský výcvik na jihu Francie.⁶⁹ Mimo svého kněžského působení vystupoval mezi krajany při nejrůznějších setkáních. Přednášel a později vystupoval i v exilovém tisku, na exilových shromážděních, ale i v rozhlase a jeho slova působila velmi pozitivně. Například u příležitosti svátku sv. Václava v září 1942 pronesl projev, kde mimo jiné řekl: „*Hájíme svou zemi proti vetřelcům, hájíme křesťanské pravdy, které jsou znovu ohroženy pohanstvím; hájíme znovu lidská práva, zásadu svobody, snášlivosti, lidskosti.*“⁷⁰ Ve svých projevech často popisoval boj, který náš odboj sváděl, jako odpor svobody, práva a spravedlnosti proti sprosté a špatné diktatuře. Velmi dojemně v tomto duchu tak například působí blahopřání, které poslal českým dětem žijícím ve Velké Británii a studujícím na anglických školách. Ve svém dopise vyjádřil přesvědčení, že pravda, právo a spravedlnost zvítězí a apeloval na děti, aby využily času a od Angličanů se učily. A dále pokračoval, že mají štěstí, že žijí ve svobodné zemi, „*kde smíte svobodně jednat a mluvit.*“⁷¹ A tyto Šrámkovy apely vnímali pozitivně mnozí. Například Milan Kodíček jménem sdružení českých židů v Anglii vyzdvihl jeho demokratické smýšlení „*opřené o mravní základ lásky k bližnímu a úcty k lidské osobnosti bez rozdílu původu, víry a třídy.*“⁷²

Důležitá v tomto ohledu byla i jeho role prostředníka mezi americkými krajany a katolickými spolky v Americe, které pravidelně nejrůznější formou podporovaly náš odboj. Především v době jeho londýnského působení posílaly tyto organizace jak finanční prostředky, tak sbírky šatstva a dalších potřebných věcí pro naše exulanty a vojáky. A tuto pomoc směřovali do rukou ministerského předsedy, který následně se staral o její přerozdělení.⁷³

---

67 Tamtéž, s. 232.

68 K této otázce blíže viz Michal PEHR, Die Tschechoslowakei und der Heilige Stuhl während des Zweiten Weltkrieges und in der frühen Nachkriegszeit. Der steinige Weg zur Wiederaufnahme diplomatischer Beziehungen, *Bohemia*, 59/1, 2019, s. 102–145.

69 VHA, f. VČs.VJ-Fr, k. 1, inv. č. 4, sign. 1. Válečný deník misijní katolické duchovní správy pro Francii s přílohami.

70 NA Praha, f. MV-L, k. 294. Záznam projevu Msgre. Jana Šrámka u příležitosti svátého Václava 1942. Projev byl mimo jiné otištěn i v exilovém tisku.

71 NA Praha, f. MV-L, k. 72. Dopis Jana Šrámka československým dětem z 12. 11. 1940.

72 NA Praha, f. MV-L, k. 72. Dopis Milana Kodíčka Janu Šrámkovi.

73 K této otázce blíže viz NA Praha, f. MV-L, k. 72.

Obrázek 3 – Titulní strana Československo katolického bulletinu z prosince 1942 s portrétem Jana Šrámka (NA Praha, f. MV-L, k. 294).

krále Bedřicha (Fridricha) Falckého za 35 liber. Předseda vlády na tuto nabídku výstižně napsal: „Koupit!“⁷⁴

Jan Stránský, osobní Šrámkův tajemník napsal Františku Hálovi do Sovětského svazu v říjnu 1944 dopis, kde mimo jiné napsal: „Šrámek je nakonec všechny utahá“,⁷⁶ a myslím si, že tato slova jsou velmi výstižná pro jeho styl práce jako londýnského premiéra. Šrámek nepoutal na sebe pozornost, byl nenápadný až tichý, ale současně člověk, který měl smysl pro systém a řád, což odboji velmi pomohlo.

Edvard Beneš měl sice možnost si vybrat někoho jiného, ale ve svých pozdějších pamětech k tomu uvedl „Za předsedu vlády jsem ustanovil dr. J. Šrámka, především jako zástupce domácího směru, blízcího se nejvíce centru našeho politického života. Poměry v Anglii a ve Francii a v ostatním tehdy spřáteleném světě byly v létě r. 1940 takové, že jmenování politického činitele tohoto směru a rázu za předsedu vlády nejvíce jim odpovídalo. Mimoto politický postup dr. Šrámka v krizi mnichovské a v posledních letech před válkou byl veskrze správný – takový, že mu nebylo možno vzhledem k celému válečnému

Mimo to Jan Šrámek také pravidelně navštěvoval v Anglii naše vojáky a podporoval aktivity, které vedly ke sblížení anglických a českých katolíků, což se projevovalo jednak založením československo-anglické katolické společnosti, kde byl velmi aktivní Šrámkův blízký exilový spolupracovník Adolf Procházka a v neposlední řadě i vydávání katolického bulletinu v angličtině, který informoval Angličany o činnosti našeho odboje ve Velké Británii a o životě našich katolíků v exilu.⁷⁴

Šrámek se během svého londýnského pobytu prezentoval jako zanícený český vlastenec, kterému záleželo na vlasti a není mu lhostejná česká minulost. Projevilo se to i v takové drobnosti, když předsednictvu ministerské rady byl v květnu 1943 nabídnut ke koupi svazek památek na Alžbětu a jejího manžela českého zimního

74 Srovnej např. NA Praha, f. MV-L, k. 294. The Czechoslovak Catholic Bulletin, r. 2, č. 6, 21. 12. 1942 bylo celé o Janu Šrámkovi.

75 NA Praha, f. PMR-L, k. 1.

76 NA Praha, f. František Hála, k. 46. Dopis Jana Stránského Františku Hálovi ze 17. října 1944.

vývoji nic vytýkat. Konečně jeho politická zkušenost a rozvaha a jeho mravní osobnost byla v této době nám v zahraničí kapitálem, který nesměl být promarněn.“⁷⁷

Při studiu pramenů můžeme rovněž sledovat, jak své zásluhy viděl osobně Jan Šrámek. Ten před svými nejbližšími spolupracovníky po návratu do vlasti v podstatě nehovořil příliš o svém útěku do Polska, který se uskutečnil v létě 1939 v brzdářské budce nákladního vlaku přes Ostravu do Polska. Svůj výklad začal až odjezdem z Polska, kde setrval několik dní, které byly věnovány přípravě jeho další cesty na západ do Velké Británie a Francie. Podle Řehulkova záznamu odjel budoucí exilový premiér se svým pobočníkem Františkem Hálou 1. 8. 1939 z Polska z Gdyně lodí do Londýna. Cesta probíhala bez problémů, alespoň Šrámek tuto cestu blíže nekomentoval. Snad jen tolik, že na lodi mu Poláci vytýkali, že jsme nehájili zemi proti okupaci. Po příjezdu šel hned k Benešovi, který se právě vrátil z cesty po Americe. Hlásil mu, že přijel na jeho výzvu a na výzvu dr. Ripky, který byl v Paříži. Angličané totiž upozornili, že by měl do exilu přijít někdo z katolíků, že Beneš se zdá být moc levý. Šrámek proto Benešovi řekl: „*Já jsem ten, který není levý. On to uznal a řekl, že si to přál, a že akci ve prospěch republiky musí být prováděna šířeji.*“⁷⁸ Lodí do Londýna přijel tehdy také sociálně demokratický politik Rudolf Bechyně⁷⁹ z Krakova.

Dle záznamu Šrámek zdůrazňoval, že Bechyně na rozdíl od něho přijel z vlastního popudu a že důvodem pro jeho odchod do zahraničí byly jeho osobní obavy. Naznačoval, že v exilu nebyl příliš vítán z důvodů jeho dlouholeté prvorepublikové politické praxe i hospodaření jeho syna respektive jeho rodiny z doby meziválečné republiky, kdy rodina profitovala z pozemkové reformy a získala zbytkový velkostatek.⁸⁰

Pravdou je, že vzájemné styky obou politiků nebyly vysloveně přátelské, jako spíše byly udržovány z nutnosti. Samotný Bechyně na cestu později vzpomínal spíše v negativním světle a měl pocit, že bez něj by se Šrámek pomalu nedostal do Londýna, a těžce nesl, že staré rozpory přetrvávaly i nadále, což se projevilo mimo jiné i v tom, že při příjezdu navštívili Beneše separátně.⁸¹

I jeden z blízkých Šrámkových spolupracovníků Ivo Ducháček si do svého válečného deníku poznamenal 1. srpna 1939, že připravovaný „*politický odboj povede... politické direktorium.*“ Podle všech vzkazů z domova nesmějí v něm být staří politikové à la Hodža a Bechyně. A následně dodává, že: „*poněkud jiná věc, ale choulostivá, je věc Mons. Šrámka*“.⁸² Ve svém deníku pak následně vysvětluje tato slova s odkazem na vystoupení generála Sergeje Ingra. „*Gen. Ingr znovu zdůrazňuje, že domov nechce staré zkompromitované politiky jako Berana, Hodžu, Bechyněho, Franke[ho] – a také ne Surového nebo Krejčího.*

77 Citováno dle M. TRAPL a kol., *Politik*, s. 282.

78 ZA Olomouc, f. Jaroslav Řehulka, k. 3, inv. č. 80. Záznam Jaroslava Řehulky.

79 Rudolf Bechyně (1881–1948), sociálně demokratický politik a novinář. 1918–1939 poslanec a 1922–1924 ministr školství a národní osvěty, 1925–1926 a 1932–1938 ministr železnic a 1929–1932 ministr zásobování. 1940–1941 předseda Státní rady v Londýně a 1941–1945 člen Státní rady.

80 Míneho patrně podnikání Zdeňka Bechyněho (1905–1974), který vlastnil statek v Brodech u Krásného Dvora (okr. Louny).

81 K této věci blíže viz např. ANM, f. Rudolf Bechyně, k. 2. Poznámky a osobní korespondence. O příčinách sporu mezi Šrámkem a Rudolfem Bechyněm viz též M. PEHR, *Politický katolicismus v časech zkoušky*, s. 165.

82 HIA, f. Ivo Ducháček, box 1. Záznam z 1. srpna 1939.

Obrázek 4 – Velikonoční katolické přání vydávané ve Velké Británii době druhé světové války, které vyšlo s podporou Jana Šrámka (NA Praha, f. Jan Šrámek, k. 9)

Beneš se s ním při jeho prvním londýnském pobytu stále stýkal a navzájem se navštěvovali. Brzy po té přijel z Paříže generál Sergej Ingr s tím, že ve Francii bylo povoleno organizovat čl. ozbrojenou armádu, ale už je obtížné zjistit, kdo má být jejím vrchním velitelem. To prý by na sebe chtěl strhnout dosavadní československý vyslanec Štefan Osuský. Ministerský předseda Daladier prý by to schválil. Beneš řekl, že úředník nemůže býti přece velitelem armády. Proto navrhl, aby se jím stal Šrámek, a to proto, že v ministerstvu zahraničních věcí na Quai d'Orsay byl státním tajemníkem představitel strany lidových demokratů, blízký katolíkům.⁸⁶ Beneš projevil obavy, zda to Šrámek přijme, „ježto je už letitý a churavý,“ a „že stěží do Paříže bude moci jeti“.⁸⁷ Hned na to se Beneš

O něco jiná je pozice Šrámkova, který se choval statečně až do posledního okamžiku. Není doma zdiskreditován, ale přesto je třeba apelovat na jeho rozumné uznání, že by jeho činnost mohla zlákat i ostatní pány jeho generace.“⁸³ A o několik dní později si 17. září 1939 poznamenal, že Šrámek svoji aktivitu vysvětluje slovy, že do zahraničí byl vyslán domácím odbojem:⁸⁴ „V Londýně mluví Mons. Šrámek poprvé od útěku z domova přes Polsko do Anglie. Je to při vzpomínce na TGM, kdy říká: Byli jsme sem vysláni národním ústředím ve vlasti, abychom hlásili, že národ tam doma jest již jednotný až na nepatrné výjimky, že národ, který je veden jednotně, i když tajně, si přeje za hranicemi jediné jednu autoritu... Nechceme mít prezidenta Beneše diktátorem, ale ústřední autoritou, kolem níž se soustřeďuje všechna naše osvobozovací akce... Dr. Beneš je pořád naším prezidentem. My jsme ho zvolili, ale nesadili...“⁸⁵

Podle záznamu Jaroslava Řehulky Šrámek svým spolupracovníkům sdělil, že

83 Tamtéž.

84 Jan Šrámek před svým odchodem do exilu se účastnil jednání Politického ústředí a i zprávy, které přicházely do exilu z domova nasvědčovaly, že Šrámek má doma poměrně značnou popularitu. Například kapitán Podhora, který z Prahy odjel 15. dubna 1940, následně v exilu mimo jiné sděluje: „Ministr Šrámek těší se celkem velké popularitě. Pomáhá zde vlastenecké a statečné chování kněží, které je obecné.“ Blíže viz School of Slavonic and East European Studies (dále jen SSEES), f. Lisicky Collection, box 9.

85 HIA, f. Ivo Ducháček, box 1. Záznam z 17. 9. 1939.

86 Míneň Auguste Champetier de Ribes.

87 Blíže viz ZA Olomouc, f. Jaroslav Řehulka, k. 3, inv. č. 80. Záznam Jaroslava Řehulky. Z tohoto zdroje pocházejí i další citáty uvedené v textu, které jsou uváděny jako svědectví Jaroslava Řehulky respektive záznam Jaroslava Řehulky.

se Šrámek setkali a Šrámek se neprodleně rozhodl, že do Paříže pojede. Rozhodnutí o odjezdu padlo již 3. září 1939 a Šrámek odjel do Paříže 23. 9 s Hálou a bývalým ministerským předsedou Milanem Hodžou, který se s ním po cestě „velmi bratříčkoval“, ale už tehdy měl Šrámek pocit, že má Hodža jiné záměry a moc se s ním nepřátelil.

Už při svém prvním krátkém londýnském pobytu na sklonku léta 1939 se plně postavil za Edvarda Beneše. Svědčí o tom i poválečná vzpomínka Jana Šrámka, kterou zaznamenal v červenci 1945 při své návštěvě Hradce Králové, kde v projevu řekl: „*Když jsme přijeli do Londýna a začali uvažovat, s jakou prací musíme začít nejdříve, abychom na ni postavili všechny ty možnosti, jak dosíci znovu našemu národu svobody a plně samostatnosti, bylo mi jasné, že nemůžeme mluvit o bývalém prezidentovi, a proto jsem hned na prvním projevu v Londýně v československé kolonii oznámil, že národ doma vzkazuje po nás, po mně, aby se všichni pracovníci v zahraničí sjednotili kolem presidenta dr. E. Beneše, národ sám, že je sjednocen a že chce, aby se také sjednocené pracovalo tam za hranicemi. A tu jsem pravil: ‚Pane presidente (on byl také na schůzi), národ si vás zvolil obrovskou většinou za presidenta republika. Národ vás nesesadil. Proto národ Vás považuje i nadále za svého presidenta a tímto presidentem zůstáváte tak dlouho, dokud řádně zvolené Národní shromáždění nezvolí někoho jiného.‘ Na této základně jsme začali a za chvíli se přestalo mluvit o bývalém prezidentovi. To bylo 17. září 1939.*“⁸⁸

Proti tomuto pojetí se velmi ostře vyhradil československý vyslanec v Paříži Štefan Osuský, který s tímto názorem bytostně nesouhlasil. Svědčí o tom i jeho dopis Miladě Sísové z 25. září 1939: „*že by Dr. Beneš byl dnes presidentem Československé republiky je nepravda právní a skutková. Dr. Beneš se presidentství řádně vzdal v měsíci říjnu 1938, tj. téměř šest měsíců před 15. březnem a odešel do ciziny. Doufám, že o tom není sporu... Když chceme, aby pravda zvítězila, musíme pravdu hlásat.*“⁸⁹

Vztahy mezi Osuským a Šrámekem byly od roku 1939 napjaté. Svědčí o tom i zachovalá vzájemná korespondence, kde Osuský dával Šrámkovi najevo svoji nadřazenost.⁹⁰

Napětí mezi nimi ovšem pokračovalo i později v časech londýnského exilu. Šrámek mu například poslal 22. ledna 1942 dopis, kde se ho ptal na jeho projev v Cambridgi k 28. říjnu 1941, který podle jeho informací vyzněl jako „*demonstrace proti myšlence čsl. národní jednoty*“.⁹¹ Osuský mu na tento dopis odpověděl 3. února 1942 a mimo jiné napsal: „*Napokon len poznamenám, že ani od Vášho informátora, ani od nikoho na svete nepotrebujem školske lekcie o vlastenectve a o vernosti k Československej republike. Bylo by dobre, keby ste svojho informátora poučil o tom, že existuje jakýsi rozdiel medzi kázňou školských detí, ktorej on holduje, a kázňou vyspelých a zodpovedných mužov, ktorej ja podlieham.*“⁹²

88 Blíže viz NA Praha, f. Ivo Ducháček, k. 6. Dr. Jan Strakoš: Dr. Jan Šrámek – sjednotitel naší politiky doma i v zahraničí (strojopis), s. 6. Šrámkův projev v Hradci Králové se konal 29. července 1945.

89 NA Praha, f. Ivo Ducháček, k. 6.

90 Svědčí o tom i zachovalá vzájemná korespondence, kde Osuský dával Šrámkovi najevo svoji nadřazenost. Šrámkovi vyčítal, že ho o svých jednání neinformoval a obviňoval ho z neúspěchu jednání. Například 23. října 1939 píše do Londýna Karlu Lisickému: „*Vláda francouzská se vděčně chytla iniciativy Msgra. Šrámka pro ustanovení Národního výboru na místo vlády. Mám dojem, že jeho iniciativa a myšlenka možnost ustanovení vlády na dlouho dobu jednoduše zabila.*“ SSEES, f. Lisický Collection, box 9. V tomto kartonu jsou uloženy i další dopisy mapující napjaté vztahy mezi Osuským a Benešem respektive Osuským a Šrámekem.

91 NA Praha, f. PMR-L, k. 1 Kopie dopisu Jana Šrámka Štefanu Osuskému z 22. ledna 1942.

92 NA Praha, f. PMR-L, k. 1. Dopis Štefana Osuského Janu Šrámkovi z 3. února 1942.

Osuský sice nenaplnil svoji vizi o tom, že stane hlavou našeho zahraničního odboje, ale zůstal v širším vedení odboje a nakonec se stal i ministrem exilové vlády a tuto funkci vykonával do konce března 1942. Jeho pozice se ovšem čím dál tím více zhoršovala a byl vnímán jako jeden z nejviditelnějších Benešových kritiků a odpůrců. Pomyslný politický vaz mu zlomila nakonec mimo jiné i informace, kterou exilový ministr financí Ladislav K. Feierabend napsal Šrámkovi v dopise z 12. února 1942, že v listopadu 1938 tehdejší ministr zahraničních věcí František Chvalkovský informoval členy vlády, že „*vyslanec Osuský žádá, aby vláda navrhla parlamentní komisi na vyšetřování národní katastrofy*“, kterou měl zavinit Edvard Beneš a Osuský se nabízel, že „*poslouží materiálem*“. Feierabend napsal, že vláda na jeho návrh celou věc zamítla.⁹³ Ve výsledku pak za měsíc došlo k odvolání Štefana Osuského a vlastně ke konci jeho politické kariéry.

Šrámkovu vzpomínku stran přípravy Národního výboru potvrzuje i blízký spolupracovník Msgre Jana Šrámka J. Zedtwitz. Ten se ve svých vzpomínkách věnuje své polské zkušenosti a následně především cestě do Francie z Polska, kde působil jako československý diplomat. Ve Francii pak zastupoval československý odboj u polské exilové vlády, jako chargé d'affaires od října 1939 do dubna 1940 a následně působil v předsednictvu NV do nacistického útoku na Francii, kdy spolu s dalšími utíkal před postupujícími německými jednotkami do Velké Británie.

Z deníku je patrné, že jeho zážitky z Polska byly dost negativní a byl rád, když skončil svoji činnost u polské exilové vlády a mohl se v Paříži podílet na činnosti Národního výboru. Poláky obviňoval především ze špatného chování vůči našemu státu.⁹⁴

Ve svém deníku k vytváření Národního výboru poznamenal: „*Sezení Národního výboru byla obdobná ministerským radám. Členové nebyli ministři, měli titul kupř. správce zahraničních věcí, financí, soc. péče, vojenství. Národní výbor tvořili: pres. Beneš, msgr. Šrámek jako jeho zástupce, vysl. Osuský, Slávik, dr. Outrata, dr. Ripka, gen. Ingr, gen. Viest. Boj o uznání [míněno Národního výboru, pozn. aut.] nebyl snadný. V emigraci byly dvě koncepce: presidentova opírající se o jeho kontinuitu a Osuského, že nositelé odboje jsou nepředaná vyslanectví. S francouzskou vládou uzavřel smlouvu v červenci 1939 o československé armádě, jejíž utvoření bylo za francouzské pomoci připuštěno. Za této koncepce vyslancovy bylo nebezpečí, že on bude šéfem armády, která mu bude podléhat. Proto Msgr. Šrámek odjel z Londýna k vyjednávání se Champetierem de Ribes, jež vedl o uznání Národního výboru čsl. Po velké námaze Daladier svolil, ale nesměl mu předsedat Beneš.*“

Zedwitz dále ve svých vzpomínkách uváděl, jak podivně působilo, když Beneš přijel do Paříže a nikdo z politických reprezentantů Francie jej nevítal, „*takže jeho pobyt se omezil jen na slavnostní uvítání pařížskou kolonií a emigrací. Prezidenta oslovil kapitán francouzských legií a prvního odboje ing. Kleinberg⁹⁵ a byl to zarmucující pohled na zlobný výraz Osuského, stojícího vedle prezidenta, a jeho grimasy, kterými provázel některá místa*

93 NA Praha, f. PMR-L, k. 1.

94 Blíže viz vzpomínky Jiřího Zedtwitze (v soukromém držení). Za poskytnutí tohoto svědectví velice děkuji panu Janu Stárkovi. Z tohoto zdroje pocházejí i další citace, které jsem použil v textu a dále již na tento dokument neodkazuji.

95 Gustav Kleinberg (1894-?), elektrotechnik, obchodník, důstojník, legionář a činovník prvního a druhého odboje. Většinu svého života prožil ve Francii, kde se živil obchodem. 1940–1945 člen Státní rady v Londýně. Od roku 1948 žil znovu ve Francii.

uvítacího proslovu i prezidentovy odpovědi. Stará nevraživost ožila a doutnala stále pod povrchem, až se vybilá otevřeným konfliktem, který měl za následek vzápětí Osuského propuštění z vlády⁹⁶ v Londýně.“

Zedtwitz ve svých vzpomínkách dále popisoval i další problémy se kterými se Národní výbor v Paříži potýkal, a to především skrze neshody uvnitř pařížského exilu. Jaroslav Řehulka ve svém záznamu dále zachytil průběh jednání Šrámka v Paříži o ustanovení Národního výboru. Na Quai d'Orsay se táhlo vyjednávání se státním tajemníkem Champetierem de Ribes, Šrámekem a Hálou skoro dva měsíce a představitelé československé exilové vlády „setkávali se tam s naprostým chladem“.

Šrámek podle něj žádal, aby Francie uznala prozatímní československou vládu, která by převzala moc nad armádou. Ministerský předseda Daladier, který byl současně ministrem zahraničních věcí, podle něj do ministerstva zahraničí vůbec úřadovat nechodil, takže jednání bylo zdlouhavé a nad to tu byly také podle vyprávění určité rozpory mezi vládou francouzskou a britským ministerstvem zahraničních věcí (Foreign office). Na konec se nepodařilo zřídit prozatímní vládu a francouzská a anglická vláda přistoupily „jen na Československý národní výbor (obdobně jako za první světové války, kdy výbor měl jen tři osoby, Masaryka, Beneše a Štefánika). Leč tento výbor měl mít suverénní moc nad armádou a sestavoval se z 7–9 členů.“

Tehdy byl také Šrámekovi podle Řehulky vnučován Hodža a Osuský a bylo mu také řečeno, že členem nesmí být Beneš, což byl požadavek Daladierův. A Jaroslav Řehulka ve svém záznamu dál pokračuje „Hodžu Šrámek přímo odmítl, ale snažil se prosadit Beneše, tvrdíc, že resignovati byl přinucen, že český lid jej má rád a stojí za ním. Zatím ale Beneš neměl být předsedou. Ovšem navenek jím nebyl, ale členové výboru jej interně přece jen za předsedu zvolili. Osuského nerad Šrámek přijal, aby mohl N. V. být ustanoven.“

Úkolem Národního výboru bylo vedle koordinace odbojových aktivit a budování zahraničního odboje jako takového i budování naší zahraniční armády. Její počátky jak svědčí z Zedtwitzova záznamu byly velmi obtížné. V případě našeho armádního velení si Zedtwitz ovšem neodpustil kritické poznámky, že mnoho důstojníků muselo bojovat proti malomyslnosti vojáků, aby z toho nakonec „v Anglii nevězla ostuda“. Také, jak naznačil, mu vadilo, že generál Viest odmítl převzít velení naší jednotky. „Nechci se dotýkat památky zesnulého, ale trapně na mě působilo, když v jednom sezení N. V. odmítl gen. Viest převzít velení jednotky na frontě poněvadž měl ischias a zůstalo to na plukov. Kratochvílovi.“⁹⁷

Současně se ovšem musela řešit celá řada problémů. V Řehulkově záznamu se Šrámek dále ve svém výkladu věnoval situaci ve výboru. Zájem francouzské strany podle něj byl, aby celou zahraniční akci vedl Osuský, ale to Šrámek odmítl a „zakročil... a postavil se za Beneše“. Vyzdvíhoval prezidenta, který sice odstoupil, ale pod nátlakem, a zdůrazňoval,

96 K odchodu Štefana Osuského z londýnské exilové vlády došlo v březnu 1942. Ministrem byl až do 31. března 1942. Následně se stáhl z exilové politiky a byl vnímán jako jeden z Benešových odpůrců a představitelů opozice vůči exilovému prezidentovi. Zbylou dobu války se věnoval především pedagogické činnosti a od roku 1945 působil v USA.

97 Míňen Jan Mikuláš Kratochvíl (1889–1975), československý voják a ruský legionář. Po okupaci spolupracovník Obrany národa. Odešel do exilu. Po pádu Francie působil ve Velké Británii (1943 jmenován velitelem samostatné Československé brigády) a později v Sovětském svazu (1944 jmenován velitelem 1. Čs. armádního sboru v SSSR). Po osvobození krátce působil jako divizní generál v Hradci Králové a v roce 1947 odešel do důchodu.

Obrázek 5 – Mgr. Jan Šrámek v BBC v září 1944 (Archiv KDU-ČSL).

že lid ho uznává a „co řekl v rádiu není podstatné“. Národní výbor byl ustaven a podle Šrámkova výkladu Edvard Beneš respektoval situaci. Výbor vznikl za jeho přítomnosti „slova neproněs... a odjel do Londýna.“ Výbor podle něj s ohledem na situaci dobře pracoval a až do porážky Francie se nekonaly žádné důležité personální změny pouze s ohledem na příchod ministra Nečas a Feierabenda došlo k přibrání těchto osobností do výboru.⁹⁸

Šrámkův výklad následně pokračoval vyličením přesunu do Velké Británie po nacistickém vpádu do Francie. Ve svém líčení byl velmi stručný a nevěnoval mu velkou pozornost. Detailnější představu si můžeme udělat ze záznamu J. Zedtwitze, který Šrámka doprovázel. Cesta byla jak pro Šrámka, tak pro jeho doprovod velkým dobrodružstvím. Šrámka spolu s Františkem Hálou doprovázel ještě Zedtwitz a jejich řidič Lustig.⁹⁹

Ve Francii tou dobou panoval obrovský zmatek. Zedtwitz je velmi kritický k francouzské armádě jejímu bojovému duchu. Doslova o ní napsal: „*Nebyl jsem ve Francii za první světové války, ale její bojovný duch – i když měl různé výkyvy... byl jiný... Tentokrát však viděl jsem jen lhostejnost, nezájem vojáků i občanstva a dojem byl: bojují bez přesvědčení. Nechci soudit tuto zem, jež dala lidstvu tolik, i první zásvit svobody; ale její heroický duch poklesl, byli vykrváceni a zdemoralizováni politiky, kteří nebyli páteří země. Osobní boje, korupce, falešná ctižádostivost jednotlivců, hamižnost, to byly prvky*“

Odjezd z Paříže provázal podle Zedtwitzových slov obrovský spěch a svým způsobem i zmatek. Odmítl však nařčení, že by neopatrností Národního výboru se později Němci dozvěděli tajné informace o spojení s naším domácím odbojem. „*S ohromným spěchem jsme uklidili stopy naší činnosti, a není pravdou obvinění, že v našich kancelářích byli Němci nalezeny seznamy a spisy, kompromitující naše občany.*“¹⁰⁰

Zmatek, který zachvátil celou Francii, dobře vystihuje popisem cesty na jih, kdy členové Národního výboru jeli různými cestami, aby se dostali co nejdále z dosahu německého nebezpečí. Celá Francie byla na nohou respektive na útěku. „*Cestou potkávali jsme kolony francouzských tanků, jež mířily k Paříži, a kterým byly na překážku nesčetná auta a pěší*

98 Jaromír Nečas uprchl z Protektorátu v lednu 1940 stejně jako Ladislav Karel Feierabend a po té, co se dostali do Paříže, se na jaře 1940 zapojili do činnosti Národního výboru.

99 Albert Lustig byl osobním řidičem Jana Šrámkova. O něm blíže viz M. PEHR, Politický katolicismus, s. 153.

100 Část materiálů Národního výboru byla ovšem uschována v Paříži. Představitelé londýnské exilové vlády je plánovali vyzvednout po osvobození Paříže. Jak o tom svědčí dopis Jana Stránského Františku Hálovi ze 17. října 1944. „*Teď také odjel do Paříže Horský, kterému jsme uložili, aby tam posbíral všechny poschované papíry Národního výboru a ovšem i Vaše a naše věci, co jsme tam nechali... Doufám, že se Horskému podaří ty věci, shromáždit, jde mě hlavně o Váš archiv... protože některé z dokumentů, v něm obsažené, jsou dnes naprosto nedostupné.*“ Z dochovaných archivních materiálů není jasné, nakolik tato mise byla úspěšná. Blíže viz NA Praha, f. František Hála, k. 46. Dopis Jana Stránského Františku Hálovi ze 17. 10. 1944.

uprchlíci, kteří až z Belgie prchali před Němci na francouzský jih a utrpěli těžké ztráty bestiálním ostřelováním německých kulometů z letadel.“

Při cestě Francií zažívala výprava v čele s Janem Šrámkem nejrůznější zážitky. Setkala se s našimi letci, využívala pohostinství klášterů, ale také cestou čelila i vyšetřování ze strany francouzských četníků, kteří se domnívali, že se jedná o německé špióny. A celou událost líčí následovně: „*V té době totiž vysazovali Němci z letadla své špehy v kněžském hávu a vojáci nás za takové považovali. Vyvlekli z auta p. Lustiga, radu Hálu a mě a podrobili nás i papíry důkladné prohlídce.*“ Po prohlídce doprovodili četníci všechny zajištěné účastníky k autu, kde zjistili, že přehlédli vzadu sedícího Šrámka. „*Nepomohlo legitimování a msgr. Šrámek musel ven a podrobit se znovu proceduře.*“

Přes všechny obtíže výprava dorazila na jih, kde, jak se domnívali, setrvávají delší dobu a z jihu se stane centrum protinacistického odboru. Podle vzpomínek tomu tak nebylo a pobyt na jihu se stal krátkou etapou, kdy všichni s ohledem na vývoj celkové situace se usilovali dostat na nějakou loď, která je odveze do Anglie. Někteří z našich uprchlíků ztraceli nervy a snažili se za každou cenu získat místo na jakémkoli plavidle. Klasickým příkladem tohoto chování bylo podle Zedtwitze vystupování někdejšího slovenského vyslance Szathmaryho,¹⁰¹ který usiloval o co nejrychlejší odjezd. „*Do Cognacu přijel za námi svým autem i dr. Szathmary s paní. O jeho činnosti ve Varšavě jsem se už zmínil; jeho působení v Paříži, kde se držel vyslanec Osuského nebylo slavnější a přece v nouzi přijel žádat o zajištění místa na lodi do Anglie. Okolnosti za jakých byl tento požadavek pronesen... mě pobouřil tak, že jsem mu připomněl jeho dosavadní chování. To pana vyslance rozčílilo tou měrou, že kopal do pultu a mlátil do jeho desky pěstí, neostýchaje se před svou paní, jež seděla zticha v koutku na židli, a tak mi nezbývalo, než prostě ho odkázat na toho, jemuž dosud sloužil.*“ Následně k tomu dodal, že když se sešli v Londýně, tak se vyslanec tvářil, jako kdyby se nic nedělo. Zedtwitz však byl velmi kritický k jeho osobě i k tomu, že Szathmaryho manželka později vydala knihu vzpomínek mapující jeho činnost v odboji. „*Jeho paní neopominula napsat o tom celou knihu, a kdo si ji přečte, znaje poměry, musí se pozastavit nad vkusem, který vedl ruku autora.*“

Situace na francouzské pevnině se den ode dne zhoršovala. Vládl chaos a vojáci neustále ustupovali před německými vojsky. Doktor Zedtwitz to ve svých vzpomínkách popisuje slovy: „*Když z fronty docházely stále poplašnější zprávy, Msgr. Šrámek svolal sezení N. V. jež trvalo do noci. Bylo rozhodnuto odcestovat do Bordeaux a každému byla přidělena jeho úloha.*¹⁰² *Jako první odjel okamžitě dr. Outrata, aby zajistil přepravu do Anglie. Vydali jsme se na cestu za ním o den později (i s našimi rodinami) časně zrána a k večeru jsme dorazili na místo. Panoval zde úplný chaos. Město bylo přeplněno uprchlíky všech národností a nebylo bytů, ježto francouzská vláda se zákonodárnými sbory už sem přesídlila. Lodí bylo málo a místa zadána, takže zoufalá nálada vzrůstala... Naštěstí jsme zde pobýli jen dvě noci. Shromaždištěm všech Čechoslováků bylo Café de Commerce blízko nábreží. Sídlił zde*

101 Ladislav Szathmáry (1895–1946), československý a slovenský diplomat. 1939 slovenský vyslanec v Polsku; 1939–1940 člen Slovenské národní rady; 1941–1945 vyslanec u exilové norské vlády v Londýně.

102 Tato schůze se uskutečnila v bytě Jana Šrámka a konala se v noci ze 17. na 18. června 1940. Zde bylo mimo jiné také rozhodnuto, že archivní materiály Národního výboru budou odváženy v první sledu z Francie, aby nepadly do rukou nacistů. Řada materiálů však byla pro zmatek a technické problémy spálena. Blíže viz NA Praha, f. PMR-L, k. 1. Dopis ministerstva financí PMR ze 4. října 1940 ve věci ústředních archivů.

i Národní výbor a z tohoto hlavního stanu se podnikaly všechny intervence jak u francouzských, tak i u anglické ambasády o poskytnutí přeplavby.“

V případě Šrámka a jeho doprovodu hrálo pozitivní roli jeho významné postavení jako úřadujícího místopředsedy Národního výboru a jako jednoho z nejvýznamnějších osobností našeho zahraničního odboje, což v tomto okamžiku znamenalo jeho přednostní odvezení do Anglie. Na rozdíl od ostatních, kterým cesta trvala déle, a do Velké Británie putovali oklikou například přes severní Afriku a cesta jim trvala měsíce či ještě déle. Ve svých vzpomínkách dále pokračuje: „*Jednání [o nalodění, pozn. aut.] bylo svízelné. Teprve osobní intervencí Msgr. Šrámka se podařilo, že mohlo odjetí ihned 11 osob na anglickém křižníku Arethus, ¹⁰³ který vezl do Anglie polského prezidenta ¹⁰⁴ s vládou a suitou. Mezi určenými byli Msgr. Šrámek, k. r. Hála, pí Ingerová se synem, já s rodinou, ¹⁰⁵ a pluk. Bartík... Naše skupina odjela do Port Vernonu menšího přístavu v ústí Garrony. Tam nás za noci nalodili do malé bárky. Všechna zavazadla, až na jedno pro osobu, jsme museli nechat na pobřeží, ježto bylo málo místa.*“ Toto opatření bylo účastníky výpravy velmi nemilé. Šrámek musel na pobřeží nechat řadu zavazadel, která si přivezl z Paříže a která později padla do rukou Němců. Sám Zedtwitz při té příležitosti poznamenal, že jeho jediný kufr, který si mohl vzít, námořníci omylem při nakládání za úplné tmy hodili do vody a nebylo možné už ho vytáhnout, a tak absolvoval celou plavbu nakonec jen s příručním zavazadlem, kde měl cestovní dokumenty a „*holící a mycí prostředky*“.

Ve svém vyprávění pak Zedtwitz dále pokračuje v líčení cesty na křižníku. „*Naše ubytování nebylo valné. Zatímco mladí polští důstojníci měli své kabiny, musel Msgr. Šrámek, prelát ve věku 70 let, spát s námi v podpalubí, v místnosti určené za jídelnu mužstva. Spal v koutku na zemi přikryt jen svrchníkem; my mladší na úzkých lavicích, kde bylo zázrakem udržet v polospánku rovnováhu, bychom nespadli. Dostali jsme námořnickou menáž a byla to příprava na anglickou kuchyni. Naše rodiny spaly v oddělení pro ženy poněkud lépe než my, ale řádila mezi námi mořská nemoc, kterou přemáhaly za vydatné pomoci ochotných a pozorných námořníků.*“

Moře při cestě podle Zedtwitzova svědectví nebylo úplně klidné a navíc depresivní dojmy byly zvětšeny zataženou oblohou. Cestující si krátili čas prohlídkou paluby a zbraní křižníku. Trávili čas pravidelnými procházkami a rozhovory s Poláky. Jak ale Zedtwitz doplňuje ve své vzpomínce: „*Styku jsme však [s Poláky, pozn. aut.] nevyhledávali. Těšínská rána byla ještě příliš čerstvá.*“

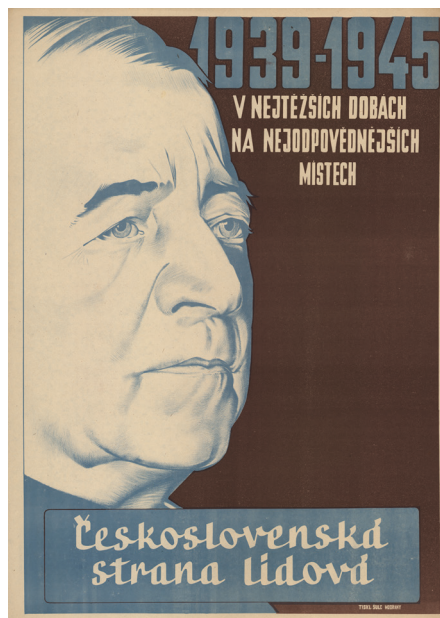
Samotnou cestu a schopnost britského námořnictva si pochvaloval: „*Křižník plul, sám bez průvodu, a ač bylo nebezpečí ponorek, nebál se jich, neboť měl velkou rychlost. Zprvu jsme viděli ještě břehy Francie, u nichž stálo množství lodí v konvojích, čekající na pokyny admirality, kam zamířit a co odvést. Bylo toho mnoho v té pohnuté době, a kde se plně ukázala síla a pohotovost Anglie na moři, jakož i organizační talent jejích vládců. Třetího dne přistáli jsme v Porthmou, jednom z největších válečných přístavů Albionu a měli jsme tak příležitost spatřit další železné obry, tvořící jeho hlavní oporu. Celní formality proběhly*

103 Jan Šrámek o své cestě na tomto křižníku vzpomínal v dubnu 1943, když britská admirality vydala sborník věnující se evakuaci vojska a uprchlíků z Francie. Jeho vzpomínka byla po válce otištěna ve sborníku jeho válečných projevů. Blíže viz J. ŠRÁMEK, *Politické projevy*, s. 51–52.

104 Polským prezidentem v té době byl Władysław Raczkiewicz (1885–1947).

105 Jiří Zedtwitz cestoval s manželkou a dvěma dcerami.

hladce a na pevnině byli jsme mile překvapeni pohostinností, kterou nás tato přátelská země přivítala. Na trávníku v parku před nádražím, jež nebylo daleko od přístavu, byly připraveny dlouhé stoly, vkusně pokryté a plné lahůdek, jako na nějaké recepci. Bylo to vítané a vydatné posílnění na další cestu, jehož nezbytnou částí, byl čaj pověstný cap of tea, bez něhož se Angličan neobejde a ježž zkonsumuje denně veliké množství při každé příležitosti. Námořníci zatím vyzdvihli z hluboké útroby křižníku nesčetná zavazadla, dopravili je na nádraží, kde je pěkně vyrovnali; bylo to ovšem poněkud obtížné, nalézt svoje v tom velkém množství. Ale našlo se vše, takže za dvě hodiny nastoupili jsme do přípravného rychlíku první třídy, kde bylo místa nazbyt; a za chvíli jsme mohli vyzkoušet pohodlí a rychlost anglického cestování vlakem. Cesta ubíhala bez zastávek, jež jsme jen projížděli. Trať vedla podél jižního pobřeží, ale moře jsme zahlédli jen málokdy. K večeru jsme dojeli k předměstím jednoho z největších měst světa, jehož přístav je

Obrázek 6 – Plakát vydaný po druhé světové válce vyzdvihující zásluhy Jana Šrámka v časech zahraničního odboje (Archiv KDU-ČSL).

skutečným emporiem,¹⁰⁶ jako byl za starého věku Řím. Trvalo to dlouho, než jsme projeli mořem domů a továren. Je tu několik tratí vedle sebe a ruch na sousedních kolejích byl zvěšován ještě rychle letícími elektrickými vlaky, jež přemáhají rozlohu a vzdálenosti tohoto velkoměsta. Bez nich, podzemní dráhy a busů bylo by to mrtvé mraveniště. Vlak zastavil ve středu města, na t zv. Paddington Station a byl přivítán anglickým králem a mnoha hodnostáři, kteří se pozdravili s polským prezidentem a jeho vládou. Po skončení ceremonie, které jsme... přihlíželi z oken vlaku, nasedli jsme do taxíku a odjeli do hotelu Van Dyk... naproti Kensingtonskému museu. Byl to příjemný pobyt, neboť Angličan je zvyklý na pohodlí a obsluhu. Jídla byla hojnost, bylo rozmanité a mnohé nám neznámé. Ale zvykli jsme si rychle. Co zbývalo jiného? Ježto nebylo nazbyt peněz a pobyt v hotelu se prodlužoval, ohlíželi jsme se po soukromém ubytování. Je zde zvykem, že bytové kanceláře pronajímají celé zařízení byty a ne draho, Msgre Šrámek s k. r. Hálou ubytovali se v Manerfields v Putney, vilové čtvrti, kde p. president měl v Gwendolen Ave Road najatou malou vilku. Nedaleko ní na rohu St. Johns Avenue byla redakce Českoslováka, kterou vedl Bohouš Beneš. Manerfields bylo staré panské sídlo na vrcholku kopce, kde už začínala planina s wimbledonským lesem. Střed staré zahrady byl zachován, vkusně upraven a kolem nastaveny menší domy z červených cihel, vždy asi o osmi čtyř pokojových bytech se vším moderním příslušenstvím. Sami jsme se ubytovali na Upper Richmond Road ve třípokojovém bytě v moderním domě... Moje paní... vypomáhala v domácnosti Msgre. Šrámka a zvláště vzpomíná oběda, který vystrojili pro p. presidenta a jeho choť, kteří byli hosty monsignorovými.“ V dalších pasážích těchto

106 Emporium z lat. znamená obchodní středisko.

vzpomínek se autor zabývá tím, jak střídali místo ubytování v Londýně. I samotný Šrámek spolu s Hálou vystřídali několik bydlení.¹⁰⁷ Toto stěhování bylo ovlivněno i nálety na Londýn, které v té době vrcholily. Ne náhodou Šrámek řekl při svém rozhlasovém projevu z Londýna v září 1940 u příležitosti svátku svatého Václava: „*Mluvím k vám z Londýna, to je z fronty.*“¹⁰⁸

Relativně málo se věnuje ve svých vzpomínkách politickým záležitostem. Ty už v podstatě soustřeďuje jen na vylíčení vzniku exilové vlády a pak své úřední činnosti. K první věci poznamenal: „*President úřadoval v budově na Park streetu. Byl to čtyř poschodový... dům nedaleko Oxfordní třídy a... Hyde parku. Sem jsme docházeli denně, žádostivi nových zpráv, zejména o osudu těch, kteří ještě nedojeli. V té době president dokončoval jednání s anglickou vládou o uznání čsl. prozatímní vlády, jež by místo Národního výboru reprezentovala naše osvobozené hnutí.*“

Následně se v podstatě již věnuje jmenování prozatímní vlády, jejímu složení a počátkům její činnosti v létě 1940: „*...nastala běžná vládní práce a organizování úkolů. První ministerské radě předsedal president dr. Beneš; přednesl zprávu o jednání s anglickou vládou i svůj program, kde zejména vyzval ministry, by vládní aparát vzhledem k finanční tísní nenafukovali.*“¹⁰⁹ Dnes po skončení zahraniční akce – možno říci, že tuto výzvu zachoval až do konce jen předseda vlády. Vedl jsem jeho úřad po celou dobu. Přidělen byl dr. Jan Stránský jako osobní tajemník předsedy vlády, dr. Prof. Adolf Procházka jako právní poradce a později předseda právní rady, jakési náhražky nejvyššího správního soudu.“ Předsednictvo vlády pak tvořilo podle jeho výčtu ještě celkem šest lidí včetně dr. Emanuela Sahánka, jehož práci definoval slovy, že to byla spojka mezi předsednictvem vlády a Státní radou. A to bylo podle něj vše a nedostatečné pro šíří agendy, kterou předsednictvo vyřizovalo.

Šrámkovi ke jmenování premiérem londýnské vlády mnoho lidí gratulovalo. Jedním z gratulantů byl i někdejší premiér Milan Hodža. Zajímavé bylo, že mezi dochovanými gratulacemi nalezneme i přání Josefa Malíka, který se později stane velkým kritikem ať už ministerského předsedy, nebo celého exilového zřízení po té, co nebyly naplněny jeho politické ambice.¹¹⁰ Jeho přání ovšem už napovídá o názorech tohoto někdejšího představitele Československé státní banky, který odešel do exilu. Ve svém blahopřání napsal, že přeje „*početnému vládnímu teamu, od něhož za Vašeho vedení očekáváme aktivitu a úspěšnou práci úměrnou jeho početnosti* [míněno vládního týmu, pozn. aut.].“¹¹¹

Výše připomínaný Gustav Kleinberg o prvních vánocích v Londýně napsal: „*Vzpomínám Vašeho příjezdu do Paříže v roce 1939 a uvážím-li, jak se od té doby změnilы poměry hlavně v morálním postoji jak vlády, tak obyvatelstva Velké Británie a i Spojených států Amerických k dnešnímu boji a k nám, vidím, jaký pokrok byl docílen. Vím, pane předsedo jak velký podíl nesete na tomto díle.*“¹¹²

107 Jan Šrámek bydlel po přestěhování z hotelu nejprve na adrese Bourne House, Thorpe (Surrey) a později se přestěhoval na adresu Silver Ridge-Wentworth, Virginia Water.

108 Blíže viz J. ŠRÁMEK, *Politické projevy*, s. 19.

109 Srovnej blíže viz J. NĚMEČEK – I. ŠTOVÍČEK – H. NOVÁČKOVÁ – J. KUKLÍK (eds.), *Zápisy*, s. 87–95.

110 M. PEHR, *Politický katolicismus*, s. 166.

111 NA Praha, f. MV-L, k. 72. Dopis Josefa Malíka z 24. července 1940.

112 NA Praha, f. MV-L, k. 72. Dopis Gustava Kleinberga z 31. prosince 1940.

Ze zachovaných blahopřání je patrné, že exilová reprezentace včetně jejího premiéra doufá v brzký návrat. Přání brzkého návratu a rychlé ukončení exilové anabáze zní velmi často jak v úředních, tak v soukromých dokumentech.¹¹³ Navíc již od roku 1943 se připravuje celé exilové zřízení na návrat do vlasti. Pobyt v Londýně se však nakonec proti všemu očekávání prodloužil na necelých pět let.

V pasáži věnované své úřední činnosti si Zedtwitz dále stěžoval na obrovské množství práce. Nejvíce času mu pak zabírala příprava jednání ministerských rad. O tom napsal: „*Bývaly vždy v pátek. Připravil jsem materiál, sestavil program a v pátek, kdy se odbývaly pravidelně, jsem zapisoval. Nebyla to maličkost. Stenografovat neumím, tak jsem musel postačit zachycovat mluvené slovo obyčejným písmem.*“ Přes víkend pak připravoval koncept zápisu, který musel podle svých slov každé pondělí předkládat ke schválení ministerskému předsedovi, který byl pověstný svoji přesností v těchto úředních věcech. „*Vždy jej pečlivě procházel a zvlášť měl spadeno na glosy ministra Masaryka, jež bývaly často velmi lidové. Pak se buď upravily, nebo škrtyly.*“

A teprve pak byly zápisy prohlášeny za definitivní. Tak se to konalo s železnou pravidelností kdykoliv zasedala exilová vláda. „*Bylo jich 185 [protokolů ministerských rad, pozn. aut.] vedle 50 protokolů o schůzích hospodářských ministrů, jež jsem též psal.*“ Mimo to předsedal ještě schůzím úřednicko-personálního komitétu. Zde bohužel jeho zápisky končí a více se nezachovalo.

Jaroslav Řehulka ve svém záznamu o Šrámkově poválečném bilancování zaznamenal, že předseda zdůraznil, že exilová vláda vznikla jako vláda ustanovená Národním výborem a že přes všechny intriky zůstal až do konce války jejím předsedou.¹¹⁴ V londýnském exilu došlo k nejružnějším pokusům o odstranění Šrámka z premiérské funkce. Ten nejotevřenější se udál v roce 1942, kdy došlo ke kontroverzi mezi předsedou vlády a ministrem financí L. K. Feirabendem, kdy ministr financí vyčítal neochotu řešit problémy vyvolané „*zbrojařskou akcí*“.¹¹⁵ Výsledkem nakonec byla demise jedenácti členů vlády a následná rekonstrukce vlády, ke které došlo v listopadu 1942.

Ve svém popisu činnosti vlády pak zdůraznil, že to byla vláda osobností nikoliv politických stran a úzce spolupracoval s prezidentem republiky. „*President měl účast na všech věcech vlády.*“ Z činnosti exilové vlády pak nejvíce zmiňoval jednání s polskou exilovou reprezentací ve věci společné konfederace, kdy Šrámek zdůraznil, že on sám byl proti tomuto projektu. A dále zdůraznil, že i on se v době exilu úzce držel nadstranické politiky. Svým postojem, že však lidovcům vydobyl důležité postavení, které se projevilo i tím, že v době exilu se uvažovalo o tom, že napříště budou existovat jen dvě politické strany reprezentující levicí a pravici, přičemž on prosazoval ideu tří stran a lidovci měli být napříště tou třetí stranou politického středu, což přijal i Edvard Beneš. Narážel tím na koncepci uvedené v práci Edvarda Beneše *Demokracie dnes a zítra*.¹¹⁶

113 Srovnej například NA Praha, f. MV-L, k. 72 dopis Jana Šrámka československé kolonii v Newcastle upon Tyne z 3. ledna 1942: „*chvíle našeho návratu domů se blíží*“.

114 Britské úřady přirozeně sledovaly situaci a vztahy v rámci exilové vlády. Z těchto zpráv je patrné napětí, které bylo zřetelné zvláště v roce 1942. Vyznačovalo se nesouhlasem některých ministrů s činností Jana Šrámka. Jedním z nich byl i exilový ministr financí Ladislav Karel Feirabend.

115 J. NĚMEČEK – I. ŠTOVIČEK – H. NOVÁČKOVÁ – J. KUKLÍK (eds.), *Zápisy*, s. 21.

116 K těmto představ blíže viz Michal PEHR, *Zápas o nové Československo 1939–1946*, Praha 2011.

Následně se Jan Šrámek už exilové problematice ve svém výkladu příliš nevěnoval a před svými spolupracovníky definoval další cíle lidovecké poválečné politiky, což mělo být, aby se republika nestala komunistickou a došlo k udržení křesťanské civilizace.¹¹⁷

Z Řehulkova záznamu je patrné, že Šrámek svoji politickou misi v exilu považoval za úspěšnou, a jak poznamenal, žádnou zásadní chybu v exilu neudělali. To že si Jan Šrámek vážil své funkce, vyplývá z toho, že často po válce při nejrůznějších příležitostech se podepisoval jako londýnský premiér.¹¹⁸ Ukázalo se, že Šrámkovy zásluhy o odboj byly nesporné. V dané situaci byl ideálním premiérem a druhým mužem odboje, který byl vůči prezidentovi loajální a nesnažil se dělat svoji politiku. Svě kritické názory si ponechával pouze pro své soukromí.

Šrámek řídil exilovou vládu, jak nejlépe uměl, a při jednání využíval svých dlouholetých zkušeností z rakouské a československé politiky. Primárně vystupoval jako moderátor a usmiřovatel jednání a ne jako ten, kdo se snaží za každou cenu prosadit své názory a politickou vizi. To ovšem vedlo k tomu, že byl vnímán jako tichý, nečinný a nevýrazný politik. Taková hodnocení jsou nepřesná a svým způsobem i nespravedlivá. Šrámek se snažil vtisknout vládní politické praxi určitý systém a řád, založený na křesťanství, kurtoazii, disciplíně, smyslu pro pořádek a řád. Jeho nevýraznost neznamenal, že by neměl své názory a vize. Byl však realistou a věděl, že politika je umění možného a snažil se najít vždy přijatelný kompromis. Tomu podřizoval ve své činnosti vše. Ne náhodou Edvard Beneš na jeho adresu v říjnu 1943 řekl: „*Je rutinér, má autoritu, ministři se ho bojí, a tak je alespoň on jediný, který je udrží na uzdě, když je třeba.*“¹¹⁹ Bezesporu Šrámek měl své nedostatky a byl si jich vědom, ale jeho politický styl a praxe byla pro fungování exilové politické reprezentace nepostradatelný.

---

117 Podle záznamu měl říci: „*Bojujeme za udržení křesťanské civilizace. To uznali Britové a Američané, což prohlásil [Šrámek, pozn. aut.] i v královském paláci a opakoval to i [Jan, pozn. aut.] Masaryk.*“

118 Srovnej např. NA Praha, f. Jan Šrámek, k. 9, korespondence.

119 *Dokumenty z historie československé politiky 1939–1943. Acta Occupationis Bohemiae et Moraviae, část I, s. 395–396.*